

MEDŽIAGA SENOJO VILNIAUS UNIVERSITETO ISTORIJAI

Apie senąjį Vilniaus universitetą iki šiol nemaža rašyta. Jau XVIII a. pradžioje J. A. Preuschhoffas savo 76 psl. foliantu¹ išjoginti jo kaip universiteto titulo. Praėjus 130 metų, M. Balinskis išleido svarbią monografiją²; jau šio amžiaus s vartoje pasirod stambi, šaltiniais paremta J. Bielinskio studija³, kurioje taip pat patiekiami daugybė dokumentų tekst ir biografiniai, bibliografiniai bei statistiniai žiniai. Apie tą patį laiką S. Zaļskis, išleids savo daugiatomį žinutį Lenkijoje istoriją, skiria nemažą vietos ir senajam Vilniaus universitetui⁴. Turi savo vertę ir L. Janovskio monografija⁵, nors joje daug kas paimta iš Bielinskio veikalo, vietomis tačiau kritikuojuant Bielinskio teigimus. Iš lietuvių ir lietuviškai senojo Vilniaus universiteto veiklų t ra, kad ir labai glaustai, bet pilnai apžvelgęs Mykolas Biržiška⁶. Tai tik bendresnio pobūdžio leidiniai. Šalia jų nuolat pasirodydavo daugiau ar mažiau svarbi daliniai temomis studijos, kurių jau pats skaičius liudija visuomet buvus nemažą susidomėjimą su krašto pirmojo universiteto istorija⁷.

¹ J. A. Preuschhoff, *Universitas Vilnensis Iagellonico-Batoreana ...*, Vilnae 1707. Plg. C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, VI, Bruxelles-Paris 1895, 1216.

² M. Bali ski, *Dawna Akademia wile ska*. Próba jej historii od zalo enia w roku 1579 do ostateczno jej przekształcenia w roku 1803, Petersburg 1862.

³ J. Bieli ski, *Uniwersytet wile ski* (1579-1831), I-III, Kraków 1899-1900.

⁴ S. Zaļski, *Jezuici w Polsce*, I-V, Lwów 1900 — Kraków 1906; ypa I 175-186, II 632-652, III 31-55, IV/1 59-107.

⁵ L. Janowski, *Wszechnica wile ska 1578-1842*, Wilno 1921.

⁶ M. Biržiška, *Senasis Vilniaus Universitetas*. Vard ir veikal atranka, Londonas 1955 (I-ji laida pasirod Kaune 1942 metais, bet 1940 m. data).

⁷ Pvz., plg. literatūrą prie straipsnių *Vilniaus Akademija ir Vilniaus universitetas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija* (toliau cituojama LE), XXXIV 143-144, 196, ir prie viršmin to M. Biržiškos veikalų, 153-155 psl.

Ir ta iau tai, kas padaryta, šandie istoriko nepatenkina. Beveik visi stambieji veikalai ir straipsniai, išskyrus lenk S. Zal skio, S. Bednarskio ir J. Poplateko ⁸, o iš lietuvi beveik vienintelio Z. Ivinskio ⁹ užsienyje paruoštas studijas, r m si vien Lietuvos, Busijos ir Lenkijos archyvuose užtikta medžiaga ir visai nepanau dojo Romoje esan i archivalini šaltini , kurie ypa iai svarb s, gilinantis pirm j Vilniaus universiteto laikotarp — j zuit vadovaujam akademij . Šiam laikotarpiui reikia beveik visk iš naujo atkurti, reikia naujai persvarstyti visas su akademijos veikla surištąs problemas. Iš karto duoti tiksl i akademijos gyvenimo ir darb sintez kaip ir ne manoma. Pirma reikia surinkti esam medžiag , reikia ištyrin ti vyki ir apraišk aplinkybes ir tik tada bus galima laisvu, visk apiman iu žvilgsniu susidaryti apytikr visumos vaizd . Ši eilu i autorius telkia Vilniaus akademij lie ian i archyvin medžiag , kuri tikisi kada nors v liau išleisti. Bet vien kit domesn dalyk nor t jau dabar patiekti Lietuvos praeities tyrin tojams ir visiems kitiems ja besidomini tiems. Bus spausdinami dokument tekstai ir duodami j paaiški nimai bei daliniai lietuvi kalb vertimai. Juos parenkant, ne tiek bus laikomasi kokios ypatingos temos, kiek ži rima j naudin gumo ne vien tik Vilniaus universiteto, bet ir bendrai Lietuvos istorijai.

Dar kelet žodži apie šio rašinio pavadinim . Iš to, kas pasa kyta, jau nesunku suprasti, kad ia bus kalbama tik apie Vilniaus j zuit akademij . Kod l tat skelbiamas straipsnis apie Vilniaus universitet ? Iš paskutiniuaju metu rašiusi j lietuvi tik M. Biržiška nedviprasmiškai vadina Vilniaus universitetu jau pa i j zuitin akademij nuo pat jos k rimo laik ¹⁰. Kiti j zuit akademijai

⁸ Apie šiuos autorius ir j darbus žr. LE XXIII 294 (Poplatek), XXXV 24-25 (Zal ski), XXXVI (Bednarski).

⁹ *Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviej amži s vartoje*, žr. *Aidai* 1951, 110-120, 163-170, 207-216, 254-263, 317-324 ; *Lietuvi kalba vie šajame Lietuvos XVI-XVII a. gyvenime*, žr. *Aidai* 1953, 360-368, 408-417 ; *Bažnytinis giedojimas Lietuvoje XVI-XVII a.*, žr. *Muzikos Žinios* 1954, 100-109; 1955, 59-62, 116-122; 1956, 35-37; *Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen Bücher*; žr. *Commentationes Balticae*, I, Bonn 1954, 27-67 ; *Kirchengesang in Litauen im XVI.-XVII. Jahrhundert*, žr. ten pat, 69-106 psi.

¹⁰ Plg. 6 išn. cituot veikal ir jo I-j skyrel : *Academia et Universitas Vilnensis* (1-36 psl.).

universiteto titulo arba nepripažsta, arba j nutyli, arba apie j labai nedr siai prasitaria. Kas atsiver ia *Lietuvi Enciklopedijoje* žod *Vilniaus universitetas*¹¹, randa žangin poj zuitin s Vilniaus akademijos ir Vyriausios D. L. Kunigaikštijos mokyklos aprašym ir tik po to pradedama kalb ti apie universitet , kur 1803 m. steig caras Aleksandras I. Skaitan iam tik t *Lietuvi Enciklopedijos* straipsn , n negali ateiti galv , kad Vilniaus universitetas egzistavo jau nuo 1579 met . Tiesa, kitose vietose, kaip straipsniuose *Vilniaus akademija, Universitetas Lietuvoje*, pabr žiama, kad Vilniaus akademija buv s « Vilniaus universiteto pavadintas j zuit vadovavimo laikotarpyje »^{11 12}, bet tai, atrodo, reikia priiskirti straipsni autori , o ne *L. Enciklopedijos* redaktori nuomonei. Bet ir bendrai imant, susidaro sp dis, kad m s istorikai yra link ži r ti Vilniaus akademij kaip koki aukšt j mokykl , bet ne kaip universitet . Ne vien d l to, kad bendralaikiai j dažniausiai vadino akademija¹³, ir kad n dien akademijos s voka iš tikr j sunkiai gali b ti pritaikoma universitetui. Bet taip pat primetama, kad anuomet Vilniuje nebuv d stomi visi universitetiniai dalykai : tr k medicinos fakulteto, o teis irgi nebuvus pilnai išvystyta¹⁴. Tarsi universiteto esmei b t visuomet pri-

¹¹ LE XXXIV 182-196.

¹² LE XXXIV 132 ir XXXII 250, kur sakoma : « Lietuvoje pirmas universitetas buvo iš 1570 j zuit steigtos Vilniaus kolegijos išried jusi aukštoji mokykla, pradžioje iki 1781 paprastai vadinama Vilniaus akademija ».

¹³ Taip pat ir Krokuvos universitetas XVI-XVIII a. lotyniškai rašytuose šaltiniuose labai dažnai vadinamas *Academia Cracoviensis* s. Pvz., Ioannes Wiel ewicki, *Historicum diarium domus proressae Cracoviensis Societatis Iesu*, I-III (*Scriptores rerum poloniarum*, VII, X, XIV), Cracoviae 1881-1889, raš s Krokuvoje 1629-1637 metais ir apraš s pirmoje eil je j zuit nam Krokuvoje k rim ir veikl , labai dažnai mini Krokuvos universitet ir visuomet j vadina *Academia*; žodžio *Universitas* nepavartoja n karto, nors dažnai kalba apie Krokuvos universiteto vadovyb , profesorius, studentus, privilegijas ir t. t. (žr. III-jo tomo turinyje, 319 psl. : *Academia Cracoviensis* ; 355 psl. : *Cracovia Academia*). D l to n ra jokios abejon s, kad anuo metu terminas Akademija Lenkijoje ir Lietuvoje reišk t pat kaip universitetas. Net ir m s laikais J. Poplatek pavadino savo straipsn *Studia jezuitów polskich w Akademii krakowskiej w XVI w.* (žr. *Nasza Przeszłość* , 20 [1964] 77-111), kuriame rašo apie j zuitus studijavusius Krokuvos universitete.

¹⁴ Tokia universiteto lygio nepasiekusios akademijos s voka išreiškiamą A. Šapokos *Lietuvos istorijoje* (Fellbach/Württ. 1950, 291).

klausiusi galim d styti dalyk visumos s voka. Bet istorikams netur t b ti svetima, kad pats terminas *universitas* anuomet «nerišk fakultet visumos ar mokyklos, kurioje b t visos žinijos šakos atstovaujamos », bet « tuo žodžiu viduramžiais vadina bet kuri korporacij ar bendruomen iš viso, ypa tada naujai atsiradusius cechus ar miesto savivaldybes »¹⁵. Tik pamažu šis žodis imtas taikyti vienai mokyklinei bendruomenei, kai kitos bendruomen s sau pasilaik kitus, pradžioje sinoniminius pavadinimus : *communitas, collegium, congregatio*¹⁶.

Ta iau universiteto esm sudaro ne pats pavadinimas, o kai kurios jam b dingos išvidin s savyb s. Ir šiaandien yra universitet , kurie oficialiai nevedinami universitetais. Pvz., J. A. Valstyb se yra žinomas *Boston College*, ir niekas neabejoja, kad tai tikras universitetas. Panašiai ir Romoje iki šio amžiaus pradžios tebuvo kalbama apie *Collegium Romanum*, nors visi pripaž sta, kad tai buvo tas pats, kas šiaandien oficialiai vadinama *Pontificia Universitas Gregoriana*. Viduramžiais, bet taip pat ir XVI amžiuje, ir dar po jo, tikras universitetas prival jo : 1) priimti iš bet kur atvykstančius studentus, nesiribojant vienu kraštu, viena apylinke ar, sakysim, viena vienuolija ; šia prasme jis buvo vadinamas *studium generale* ir tuo skyr si nuo *studium particulare* ; 2) b ti aukštojo mokslo vieta, t. y. tur ti bent 'vien aukšt j studij fakultet ; 3) pavesti atskir mokslo dalyk d stym specialistams ; 4) tur ti popiežiaus, imperatoriaus ar krašto valdovo duot privilegij baigusiems toje mokykloje studijas suteikti teis visur mokyti, t. y. suteikti mokslo laipsnius : bakalareat , licenciat ir doktorat . Ketvirtoji savyb ilgainiui tapo pa ia pagrindine universiteto, juridine terminologijoje paprastai vadinamo *studium generale*, žyme¹⁷. Vilniaus j zuit akademija tur jo visas keturias viršmin tas žymes, ir pa iuose jos steigimo dokumentuose ji aiškiais žodžiais teisiškai sulyginama su Krokuvos ir kitais vairiuose kraštuose veikianiais universitetais¹⁸. Daug kas nepastebi, kad

¹⁵ LE XXXII 231.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Apie visa tai plg. LE XXXII 231.

¹⁸ Plg. karaliaus Stepono Batoro 1579 m. balandžio m n. 1 d. Vilniuje duot privilegij (išl. J. Bieli ski, *Unwersytet wile ski*, I, Kraków 1899-1900, 51-53) : « ... duximus, ut scholae huic Vilnensi ab eius pater-

popiežiaus Grigaliaus XIII bul je, kuria Vilniaus j zuit kolegija pakeliama universitet , visai n ra žodžio *academia*, o tik kalbama apie *generalium tam divinatorum quam humanorum studiorum Universitas...*, *generale Studium et Universitas...*, *Universitas studii generalis...*¹⁹. Tod l istoriniai ir teisiniai turime piln pagrind Vilniaus j zuit akademij nuo pat jos steigimo pradžios laikyti tikru, pilnateisiu Vilniaus universitetu. Lenkai 1964 m. iškilmingai švent Krokuvos universiteto steigimo 600 met sukakt , nors apie jo pradži¹⁹

nitare [t. y. vysk. Protasevius] ad omne genus professionis a Patribus sanctae Societatis Iesu susceptum fundatae ius, privilegium et facultatem Academiae et Universitatis, quam alia collegia in Regno nostro obtinent, quantum in nobis est, daremus, concederemus et conferremus, quemadmodum damus, concedimus et conferimus praesentibus litteris nostris. Volentes eam *U n i v e r s i t a t e m V i l n e n s e m* [mano praretinta — P. R.] sanctae Societatis Iesu omnibus privilegiis, immunitatibus, libertatibus, quibus caetera collegia et universitates in Regno nostro, praesertim autem universitas Cracoviensis, a divis praedecessoribus nostris, praesertim a Serenissimo olim rege Wladislao [t. y. Jogaila] abunde et liberaliter sibi concessis et collatis, utitur, fruitur, uti, frui et gaudere ... » (cituota iš 1580 m. daryto tos privilegijos nuorašo : J zuit archyvas Romoje, Lith. 36 fol. 277r-278r). Panašiai ir pop. Grigaliaus XIII 1579 m. spalio m n. 30 d. duotoje bul je (išl. J. Bielski, *Uniwersytet wile ski*, I, Krakow 1899-1900, 44-48, ir *Bullarium Romanum*, ed. Taurinensis, VIII, Augustae Taurinorum 1863, 560-563): «Nos... in dieto collegio studium generale theologiae et pro illius cognitione necessaria artium liberalium ot philosophiiae, ac in illo *u n i v e r s i t a t e m* studii generalis [mano praretinta — P. R.], quod ibidem perpetuo futuris temporibus vigeat ad instar aliarum universitatum huiusmodi ac iuxta illarum statura et consuetudines aliasque ipsius Societatis constitutiones, per presbyteros Societatis huiusmodi in omnibus ac per omnia moderandam at gubernandam, auctoritate apostolica tenore praesentium erigimus et instituimus ».

¹⁹ Bul s tekstas išleistas, kaip pažym ta 18 išnašoje. domu pasteb ti, kad apie t pat met Romos kurija savo dokumentuose vartoja ir *Akademijos* termin , j suprasdama moderni ja prasme, t. y. mokslo žmoni draugij . Tokiai Mantovoje Gonzag steigtai akademijai pop. Pijus IV 1564 m. balandžio m n. 7 dienos bule suteik pla i privilegij : teis prieš bent penkis tos Akademijos narius (buvo priimami tik abiej arba vienos kurios teis s ar teologijos daktarai arba bent licenciatai ir gim iš kilming t v) išlaikiusiems egzaminus duoti bakalauro, licenciatu, daktaro, magistro laipsnius abiejose teis se, filosofijoje ir medicinoje ; paskirti apaštališkuoju autoritetu notarus teis jus ; legitimuoti neteis tai gimusius. Visame dokumente tekalbama tik apie *Academia* ir n ra išsireiškim kaip *universitas* ar *studium generale*. Privilegijos tekst žr. I. Affo', *Vita del cavaliere Bernardino Marliani*, Parma 1780, 53-57.

tegalima pasakyti, kad «n ra tikr žini ar šis Kazimiero steig-tasis universitetas kada nors buvo prad j s tikrai veikti, dar labiau abejotina, ar jis pergyveno savo steig jo mirt 1370 m. »²⁰ ir kad popiežiaus Urbono V duotoji steigimo bul «sakmiai draud steigti teologijos fakultet »²¹. Tuo labiau tur t m s istorikai be joki svyravym kalb ti apie Vilniaus j zuit akademij , kaip apie pilnateis universitet , nes ji nuo pat pirmos savo, kaip akademijos, veiklos dienos ne tik savo juridine pad timi prilygo kitiems jau plaiai išgars jusiems Europos universitetams, bet ir nestov jo žemiau už bent kai kuriuos iš j savo studij rimtumu bei student skai umi^{22 23}.

I

Pranciškaus Sunierio informacija apie naujai steig-t Vilniaus kolegij (1570)

Šis daugeliu atžvilgi Lietuvos istorijai svarbus ir domus doku-mentas apie pirmuosius Vilniaus j zuit kolegijos, iš kurios po devyneri met išsivyst akademija, žingsnius buvo žinomas S. Bednarskim ir kitiems²³ *, bet mažai cituojamas ir iki šiol niekur ištisai neišspausdintas. Francisco Sunyer (apie 1532-1580), ispanas, j zuitas, tuomet Lenkijos ir Lietuvos j zuit viceprovinciolas²⁴, drauge su Austrijos provinciolu, L. Maggio²⁵, neš vis j zuit Vilniuje kurdinimo našť ir atsakomyb . Tiesa, Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevius nieko nesigail jo, kad tik j zuitai gal t patogiai Vilniuje gyventi ir dirbti. Bet ordino viršininkai tur jo r pintis, iš kur gauti kolegijai pakankam vienuo-

²⁰ LE XXXII 240.

²¹ Ten pat.

²² skaitant studijuojan ius žemesn se klas se, 1579 m. buvo apie 500 student , 1590 — apie 600, 1600 — apie 800, 1617-18 — 1210 ; ir v liau j visuomet b davo tarp 600 ir 1000 ; plg. LE XXXIV 134.

²³ S. Bednar ski, *Geneza Akademii wile skiej*, žr. *Ksi ga pamitkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy zalo enia i X wskrzeszenia Uniwersytetu wile skiego*, I, Wilno 1929, 2 ; 11, 2 isn. ; 13, 1 išn. ; 16, 8 išn.

²⁴ Apie j žr. LE XXIX 189.

²⁵ Žr. LE XVII 66-67.

liškai, turėjo ištirti visas busimojo darbas lygas, statyti naują bendruomenę normalaus gyvenimo v. žes. 1570 m. vasar provinciolas ir viceprovinciolas, lydimi keliolikos jaunųjų, atvyko Vilniui ir išbuvo beveik du mėnesiai (liepos 4 - rugpjūtio 28). Tuo metu kolegijai buvo duotas pirmasis impulsas, pradėtas reguliarus darbas, užtikrintas jo turtas, sutvarkyti teisiniai gauti nuosavybės reikalai. Iš Vilniaus abu viršininkai nuvyko

Braunsbergą. Ten viceprovinciolas Sunieris, turėdamas provinciolą prašomas, pasiūlymą darbo apie viską smulkiai informuoti ordino vadovybę Romoje. Kaip pažymėta originaliame titule, pradėjo rašyti rugsėjo mėn., turėdamas jau antroje jo pusėje, nes kol iš Vilniaus nuvyko Braunsbergas bus praję apie porą savaičių. Išlikęs to rašto originalas sudaro 4 didelio formato popieriaus lapus arba 8 puslapius (paskutinis puslapis tušias). Nėra jokios abejonės, kad tai paties Sunierio ranka rašyta informacija; jau šiaip ne lengvai išskaitomas jo braižas šiame rašte, dėl tankių eilučių ir apsidviejusių popieriaus lapų pakraščiai dar sunkiau kandamas, tačiau, apsiginklavus kantrybe, vis dar nugalimas. Ne vienu kartu viską surašė. Antraštėje, kaip minėjome, pažymėjo, kad informacija rašyta rugsėjo mėn., galėjęs padėti datą: Braunsberge, 1570 m. spalio mėn. 21 d. Taigi rašymas užsitęs gal net daugiau kaip ištis mėnesį.

Tai domus dokumentas, vaizduojantis ne tik smulkias pačių kolegijos reikalus, bet ir krašto papročius, žmones, jų socialinį ir medžiaginį padėtį. Reikia nepamiršti, kad informacijos autorius yra išsilavinęs, 38 m. amžiaus ispanas, ilgai studijavęs civilinį teisę, po to stojęs į žuizitą, išėjęs kunigams prastas studijas, Romoje gavęs laisvą menų ir filosofijos magistro laipsnį ir tuos dalykus dėstęs Vienoje, po to atvykęs Lenkijai-Lietuvai ir išbuvęs jau penkerius metus, dažnai keliavęs iš vienos žuizitų staigos kitą, jau antrą kartą aplankęs Vilnių. Būdamas svetimtautis, jis Lietuvoje pastebėjo dalyką, kuri lietuvis ar lenkas nebūtų pastebėjęs, nes jiems tai atrodė prasta ir natūralu. Rašė, dar tebegyvendamas patirtais spūdimais, ir, atrodo, pasinaudodamas Vilniuje sau darytais užrašais²⁶. Stengiasi viską vaizduoti objektyviai, trokšdamas gero kraštui ir žmonėms. Jo bendraboliai, net ir tie, kurie buvo iš šios kilios — pavyzdžiui, P. Skarga — j

²⁶ Kitaip nebūt atsiminę vis kolegijai priklausančių valdų ir kaimų pavadinimus bei tikslus duoklius kiekus.

labai vertino ir ne kart , rašydami Rom , j gyr ²⁷. Gaila, kad jo nestipri sveikata nepak l sunkios darbo, kelioni ir varg naštos : mir sulauk s vos 48 m. amžiaus ^{28 29}. Bet leiskime jam pa iam prabilti sav ja informacija.

Informacijos turinys : 1. Kolegijos steigimo data. — 2. Vilniaus miestas. — 3. Lietuvos laukai. — 4. Keliavimo vargai. — 5. Kolegijos-mokyklos veiklos 'perspektyvos. — 6. Kolegijos pastatai Vilniuje. — 7. Kolegijos daržas Vilniaus priemiestyje. — 8. Kolegijos kaimai ir dvarai : a) Mednink srityje ; b) Rykant ežeras ir kaimas ; c) Širvint miestelis ir dvaras ; d) dviel Maišiogalos altarij beneficijos ; e) Dvarkšči dvaras ir kaimai ; i) naudojimasis vyskupo mal nais. — 9. Teismin galia valdose. — 10. Vyskupo testamentu numatytas palikimas. — 11. Kiln s vyskupo troškimai ir reikalas juos išpildyti.

Prieš duodami original informacijos tekst , pateiksime iš dalies jos santrauk bet dar didesne dalimi lietuviškai išverstas ištraukas, kad ji b t prieinama ir tiems, kurie ne taip gerai supranta lotyn kalb .

1. *Kolegijos steigimo data.* — « Vilnišk J zaus Draugijos kolegija Lietuvoje prad jo veikti šv. Alekso švent s dien , tai yra 18 liepos 1570 » — tais žodžiais Sunieras pradeda savo informacij . Suklydo, pamin damas dien : šv. Alekso švent yra liepos m n. 17 d., kuri teisingai žymima kituose, kolegijos steigim aprašanuose šaltiniuose ²⁰. Pirmieji j zuitai atvyko 1569 m. vasar ir, nuo rugs jo 28 d. apsistoj kolegijoje, prad jo mokyti vaikus. Vyskupas 1569 m. spalio m n. 4 d. sudar fundacijos akt . 1570 m. liepos m n. 4 d. Vilni atvyko b rys j zuit galutinai perimti kolegij ir «pad ti jos veiklai pamatus ». Vyskupas parinko šv.

²⁷ « Dominus restituât nobis utilissimum Patrem et apostolum horum in Polonia collegiorum » — taip rašo, Sunieriui sunkiai susirgus, P. Skarga iš Pultusko Rom 1571 VI 29 (žr. J.Syganski, *Listy ks. Piotra Skargi z lat 1566-1610*, Kraków 1912, 14). Skarga taip pat ne kart jam patar s tausiti savo sveikat , nepamiršti, kad j , kilus iš Ispanijos, ne prastas Lenkijos klimatas ir maistas labiau veikia kaip kitus : « Dixi suae Reventiae et dicam, ne in posterum nimium esse Polonus velit, sed sciat se etiam natum in Hispania ... » — laiške iš Pultusko Rom 1571 IV 21 (žr. ten pat, 11 psl.).

²⁸ 1580 m. spalio m n. 25 d. Braunsberge.

²⁹ Plg. šio straipsnio 247 psl. 3 išn.

Alekso švent kaip oficiali kolegijos steigimo dat , nes «t pa i dien prieš kelerius metus³⁰ jis iškilmingai ženg savo vyskupij ». « Ši kolegija steigta (arba veikia jai padaryta pradžia, nes vyskupas yra nusistat s kurti piln kolegij su universitetu) Vilniuje, Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos sostin je. Kunigaikštija vadinama didžioji tiek d l daugelio turting kunigaikš i , kurie yra pavald s didžiajam kunigaikš iui, tiek d l ploto didumo, viršijan io vis Italij ; viršyt ir vis Lenkij , su kuria [Lietuva] yra jau susijungusi ir jungta jos sud t³¹, jei maskvie iai neb t paverž didel s, greta Maskovijos esan ios jos dalies³².

2. *Vilniaus miestas.* — « Vilniaus miestas yra platus, dailus, civilizuotas, gyvenamas ne tik lietuvi , bet ir lenk , vokie i , ital , rut n , mahometon , totori susib rusi ia pat esan iuose kaimuose ; be to (nekalbant apie kitas tautybes) dar yra žyd , kuriems pavesta rinkti mokes ius, d l ko jie paprastai b na krikščioni sunkiai paken iami. Miestas laikomas katalikišku lygiai kaip daugelis kit karališk j miest ; jame yra daug vienuoli ir vienuolyn , nors rut nai (tuo vardu vadinami visi, kurie yra graik tik jimo, neži rint kokios jie b t tautyb s) sudaro didel miesto gyventoj dal ir bažny i turi daug daugiau negu kiti ; d l to ir miesto tarybos didel dalis yra rut nai. Mieste taip pat yra daugyb sektant , bet, išskyrus cvinglist maldos namus, pastatytus mirusio Vilniaus vaivados³³ r pes iu, jie dar nepaj g užimti n vienos bažny ios. Liuteriu seka daugiausia vokie iai, o Arijus, Cvinglis, Kalvinas ir kiti jais jodin jan io velnio arkliai (*ascensoris diaboli equi*) sau pasidalija likusius ». Toliau aprašo, kad Vilniuje gausu vis gyvenimui ir patogumui reikaling dalyk , kad jame galima pigiai pragyventi. Tik jau antri metai jau iamas didelis maisto produkt tr kumas, kainos padvigub jusios, daug elgetaujan i , daug vagi . « Kadangi ir šiais metais buvo nekoks derlius, bijomasi, kad ateinan iais metais gali užgri ti dar didesn s

³⁰ Tai yra 1556 metais.

³¹ Prieš vienerius metus (1569 VII 1) buvo sudaryta Liublino unija.

³² 1514 m. Smolensko žem s, 1563 Polocko žem s ; plg. A. Šapoka, *Lietuvos istorija*, Fellbach/W rtt. 1950, 203-204, 217.

³³ Mikalojus Radvilas Juodasis, nuo 1551 m. Vilniaus vaivada, mir 1565 m. ; savo r muose Vilniuje 1553 m. reng reformat maldos namus ; plg. LE XXIV 391-399.

nelaim s ». Pro miest teka dvi up s : Vilnia, iš kurios paimtas miesto pavadinimas, ir Neris (Vilija). «Jau šiaip žaving miesto viet šios dvi up s daro dar žavingesn ». Be Vilniaus n ra visoje kunigaikštijoje kito miesto (nebent sakytum Kaunas), kuris tur t bent kiek elegancijos. Iš miesteli bus tur b t didžiausias Augustavas, «kuris jau 15 met kai dabartinio karaliaus r pes iu statomas Lietuvos ir Pr sijos pasienyje ; užtat ir vadinamas Augustavu ». Kiti visi mediniai, «juose nematyti jokio puošnumo, nerasi jokio kilmingumo, o tik labai daug kaimiškumo ». Ponai ir bajorai gyvena, pagal šiaur s krašt paprot , savo valdose, kuriuose jie turi piln jurisdikcij . Kaimai daugiausia pastatyti iš šiaudinstogi pirki .

3. *Lietuvos laukai*. — «Lietuva yra lygus kraštas, aps iai tur s žuving upi , dideli mišk ir taip pat gerai išdirbt lauk , iš kuri gaunama kvie i , mieži , rugi , aviž ir kai kuri ankštini jav s kl , taip pat šieno ir kit žmoni gyvenimui reikaling dalyk . Duona paprastai yra rugin , kaip ir visoje Lenkijos karalyst je, Moravijoje ir Bohemijoje, o g rimas — alus ir taip pat midus, pagamintas virinant vanden ir med ».

Laukai dirbami kaip Moz rijoje³⁴, taip pat padalinta ir žem , tik Lietuvoje ji matuojama lanais (*laneus*), kai moz rai ir pr sai t pat mat vadina mansu (*mansus*)³⁵. « Tokie patys abiejuose kraštuose valdan i pon ir bajor santykiai su valstie iais valdiniais, nors šie Lietuvoje, atrodo, labiau spaudžiami, nes vis tenka išgirsti sakant, kad valstie iams geriau Moz rijoje kaip Lietuvoje. Pagaliau, kaip Moz rijoje tiktai žem s nuosavybe ir dvarais paremtas nekilnojamas turtas yra laikomas patvariu, lygiai taip ir Lietuvoje ; ir ia ir ten, kas turi dvar , tas turi jame aukš iausi teismin gali , tiek civilin , tiek kriminalin ».

4. *Keliavimo vargai*. — « Lenkijai, Lietuvai ir visiems kitiems šiems kraštams yra bendra, kad juose n ra ger nakvyn s

³⁴ Sunieriui 5 met b gyje (1565-1570) teko dažnai susidurti su Pulstusko kolegijos, esan ios Moz rijos viduryje, kio reikalais, tod l jis ir lygina Lietuvos žem s k su Moz rijos kiu.

³⁵ Pagal J. Jur gin (*Baudžiavos sigal jimas Lietuvoje*, Vilnius 1962, 66 ir 100) kaip tik pr sai vartoj žem s ploto mat lan .

nam (viešbu i). Tiesa, miestuose ir miesteliuose nesunku rasti visiems atdarus apsistojimo namus ir arkliams tvartus, bet ten negalima gauti nei lov , nei maisto (dažnai net n arkliams aviž), nebent kas vežt si su savim arba pats nusipirk s pasi-gamint . D l tos priežasties ia paprastai kelion je vežamasi visk su savimi, kad nereik t tankiai pasninkauti ir nuolatos vartytis ant kieto suolo [pažodžiui: nuolatos linksniuoti suol pagal visas linksniuotes], ypa iai kad dažnai n ra n šiaud ir kaimuose daugiausia labai bloga duona bei g rimas. Tod l m siš-kiams [t.y. j zuitams] ia beveik ne manoma p stiems leistis kelion , jei nenorime juos išstatyti visokiausiems pavojams. Keliai, tiesa, visur yra gan saug s nuo pl šik , bet k gal s dirb-ti toks atvyk s nuvarg s, permirk s lietuje, iškent s daugyb kelion s nepatogum ? Jei ir užtikis kokius užeigos namus, juose neras nei valgio, nei lovos, nei jokio civilizuotumo, nekalbant jau, kad gali tekti kai kada b ti priverstam nakvoti miškuose, kurie ia kartais yra milžiniški. Ir visa tai ne vienos dienos pavojai, nes tokios kelion s yra labai ilgos ir nepatogios. Tod l tie, kurie siun iami ši šiaurin Indij , turi b ti stiprios sveikatos, tvirtos dvasios ir tur ti gomur bei skilv , paken iant visokius val-gius ir g rimus, nes, jei miestuose ir netaip sunku gauti reikalingo maisto ir m s kolegijose viskas duodama, kaip prasta Drau-gijoje, atsižvelgiant betgi krašto papro ius d l g rim ir t.t., ta iau kelion je, nors keliaut važiuotas ir vežt si visko, ko reikia, tenka daug išk sti, k šveln s ir išlep sunkiai gali pakelti be dvasios prisl gimo ir be toki kelioni bod jimosi. Ir tai tampa juo labiau nepakeliama, juo kelion ilgesn ir biauresn . Nes ir Vilnius, apie kur ia eina kalba, nors, sakoma, es s toje pa ioje lygiagret je (tik keli minu i skirtumu) su Braunsbergu, bet, b damas gerokai toliau rytus, yra labiau nutol s nuo Austrijos. B tent nuo Vienos iki Vilniaus yra 160 germanišk myli ³⁶; tai sudaro daug ilgesn keli kaip iš Vienos Rom , nes nuoto-lis tarp Vienos ir Romos t ra 140 myli : 80 iš Vienos Vene-cij ir 60 iš Venecijos Rom ; nors vykti Vilni yra patogiau negu Rom , kadangi keliai eina daugiausia per lygumas ir yra daug geresni ir ne tokie klamp s, tod l keliaujama vežimais,

1 germaniška mylia = 7,5325 km ; 1 lenkiška mylia = 8,53 km ;
 žr. *Duden-Lexikon*, II, Mannheim 1962, 1411.

kuriais visi naudojasi. Iš Olmiuco Vilni . 140 myli , iš Krokuvos 110, iš Pultusko mažiausiai 60, iš Braunsbergo irgi mažiausiai tiek pat, o nuo Braunsbergo iki Pultusko tik 35 mylios ».

5. *Kolegijos-mokylos veiklos perspektyvos.* — « Ši Vilniaus kolegija, ži rint jos dvasini vaisi , Dievo Bažny iai bus labai naudinga, daugiau negu kitos panašios mokyklos. Taip tikisi visi gerieji ir patys dalykai tai liudija. Nekalbant apie kitus m s Draugijoje prastus patarnavimus, sakrament teikim , pamoksl sakym , tik jimo ties aiškinim ir kita, kurie, turime vilties, neš šiam kraštui išgany , iš pa ios mokyklos laukiama milžinišk jaunuomen s aukl jimo vaisi , nes ia suplauks ir jau prad jo plaukti moksleiviai iš visos Lietuvos. Jau pereitais metais atvyk Vilni m siškiai negal jo atsisakyti priimti mokymui tam tikr skai i jaunuoli . Mums atvažiavus, tas skai ius prad jo spar iai augti ir rugpi io gale, atidarius tris gramatikos ir vien humanitarin klases (taip vadinami ab c lininkai kolegij nepriimami), kad jose mokiniai gal t gerai pasiruošti ruden prasid siantiems mokslo metams, kuomet bus prijungta ir retorikos klas , j buvo 122. Didel j dalis Marijos Dangun mimo (Žolin s) švent je, prieš tai atlik išpažint , kolegijos koply ioje pri m šv. Komunij , duodami visiems gražaus ir didelio maldingumo pavyzd , o mums nemažesn paguod . Ir po to kasdien vis did jo j skai ius, ypa iš lietuvi , lenk ir rut n . Mat dažnai patys rut nai (jie jau kelinti metai, atrodo, palankiau nusiteik lotyn atžvilgiu ; gal b t tai daro b dos prispirti,, nes pergyvena nuolatin despotiškos ponijos priespaud bei tik jimo bl sim ir mato erezij plitim ; d l ši priežas i jie pareiškia, kad n ra labai priešingi unijos su lotynais atnaujini-mui) mielai paveda m siškiam s aukl ti savo vaikus ; daugelis iš j sugr žta iš schizmos, net patiems j t vams neprieštaraujant ».

«Taip pat ir ein aukštas pareigas, bendradarbiaudami su m siškiais, — kaip matyti iš praktikos — patirs nuostabios takos, kadangi ypa iai jie labai palankiai pri m m s atvykim . Nieko nuostabaus, kad net kai kurie eretik mokytojai at jo kolegij m siški pasveikinti, duodami suprasti, jog nor t su m siškiais bendrauti, nors norisi labiau tik ti, kad š mandagumo ir pagarbos pareiškim jie atliko kaip vilkai avi kailiuose.

Kokia didžiul nauda kiekvienai valstybei ir ypa iai tokiai, kurioje žmon s yra susiskald tiek tarp sav s priešing nuomoni ir vairi r ši sekt , iš gero januomen s aukl jimo, n ra reikalo ia ilgiau aiškinti. Prie to prisideda, kad tiek eretikai, tiek patys rut nai neturi jokio mokyto vyro, jokio garsaus pamoklininko, ir d l to vaikšto iš susiais veidais ir kasdien bijosi blogesni dalyk ³⁷. Paprasti žmon s (j šioje Lenkijos karalyst je visur daug) dažniausiai yra ne mažiau ištikimi kaip paprastai ir religingi. Bajorai gi ir didži nai, suvedžioti visoki iš svetur atnešt moksl , palaiko sektant iškrypimus ir yra taip sumiš ir susipainioj , kad jau visai nebežino, k jie turi tik ti, nes prarado t tik jim , kuris yra «pasitik jimas tuo, ko viliam s, tvirtas sitikinimas apie tai, kas neregima »³⁸. D l to ir j gerovei m siškiai gal s naudingai pasidarbuoti. Nes esant jiems visoki nuomoni blaškomieams kaip nendr s, gal b t tuo lengviau Dvasia, kuri dvelkia, kur nori³⁹, m siški bendradarbiavimu juos palenks m s pus kuo nepastovesn s yra j kojos Jo prieangiuose ⁴⁰. Ir tai bus nemenkas laim jimas, nes šiuose kraštuose aukšta kilm taip labai vertinama, kaip kažin ar kur kitur sutiktum ».

«Nereikia pamiršti, jog iš ia mums atsidaro plat s vartai Moskovij , iš kur per totori krašt gal tume pasiekti Kinij . Vienas pirklys, katalikas ir mums palankus, kuris neseniai gr žo iš Moskovijos ir kelias dienas drauge su mumis keliavo, be paliovos pasakojo, kaip Maskvietis j stropiai klausin j s apie j zuitus, kaip laik s j siekimus nukreiptus prieš j pat , nes jau gird j s, kad atvyk Vilni ir ten sik r . Nekalbu apie Švedij , Lietuvos kaimyn , taipgi Livonij , kur kada nors b t galima nuvykti. Reikia melsti Viešpat , kad teikt si pažvelgti tuos kraštus savo gailestingumo akimis ».

6. Kolegijos pastatai Vilniuje. — Aprašo vyskupo taisytus kolegijai r mus, kuri didingumui, puošnumui, patogumui pavaizduoti tikrai nesigaili superliatyv . Jie m riniai, stovi geriau-

³⁷ Sunieris, matyt, dar nebuvo susipažin s su tuomet Vilniuje pla iai žinom reformat veik ju ir aštriu polemistu Andrium Volanu ; plg. LE XXXIV 503.

³⁸ *Žyd.* 11, 1.

³⁹ *Jon.* 3, 8.

⁴⁰ Plg. Ps. 121, 2.

šioje miesto vietoje, vyskupo kurijos rajone ; r mus jimas iškilnus ir didingas. Po r mais puikiausi r siai. Pirmajame aukšte daug puiki , išdekoruot kambari , išd styt aplink vidaus kiem . Netoli virtuv s «du iš miesto vandentiekio (kanalo) atvesti iaupai (tiek vandens tegalima gauti iš vyskupo kurijos), iš kuri nuolat teka labai puikus, geras, šaltas ir kolegijos reikalams labai naudingas vanduo »⁴¹. Prie r m yra taip pat žavus sodelis. Viršutiniame (antrajame) aukšte irgi kambariai; « vienas iš j yra erdvus, kvadratin s formos, vyskupo išpuoštas audeklais ir paveikslais ; tiks ruošiant ypatingas iškilmes. Ten taipgi yra labai graži koply ia su brangios medžiagos grindimis ir dailiais papuošalais; joje vyskupas tais savo paties altori ir dovanojo brangi bažnytini r b bei brangakmeniais papuošt [liturgini] ind . Visi šie r mai, be bald , vyskupui ats jo 10.200 floren , kas sudaro beveik 7000 auksin . Nupirk s r mus (juos pirko prieš dvejus metus, kai dar nieko tikro nežinojo apie m s atvykim)⁴², par pino visus reikiamus baldus ir dar prid jo nemaž bibliotek ».

« Kadangi šiuose r muose sunkiai gal jo tilpti virš 30 asmen (neskaitant juose taip pat esan i keli mokyklos klasi), vyskupas pristat iš šiaur s pus s nauj gražiai rengt ir sen j r m stiliui pritaikyt kambari sparn , kuriam, man iš Vilniaus išvykstant, jau buvo dengiamas stogas, taip kad nuo šiol Vilniaus kolegijoje gal s gyventi 50 asmen ».

« Toje pa ioje [šiaur in je] pus je prie r m yra platus, beveik kvadratinis sklypas; jo pakraš iuose bus statomos mokyklai klas s, kuri pakaks b simam universitetui. Virš klasi bus m siškiamis gyventi kambariai ir erdvi sal viešiemis parengimams. Kai visa tai bus pastatyta, kolegijoje gal s gyventi arti 100 asmen , ypa iai, jei dar bus nupirktas vienas m rinis namas (j galima gauti už 300 ar 400 floren)⁴³, es s šalia kolegijos iš piet pus s,

⁴¹ Apie Vilniaus vandentiek plg. A. Šapoka, *Senasis Vilnius*, Brooklyn, N. Y., 1963, 194-200.

⁴² Vysk. Protasevi ius šiuos namus nupirko 1568 m. liepos m n. 31 d. iš Mikalojaus Jasinskio, sumok damas 4000 kap lietuvišk graši . Plg. *Index privilegiorum et contractuum collegii Vilnensis Societatis Iesu* : J zuit archyvas Romoje, Lith. 36 fol. 242r.

⁴³ Gal b t siuv jo Stanislovo gy v. namas, *contigua collegio a parte sinistra*, nupirktas 1572 m. kovo m n. 3 d. už 250 floren . Plg. ten pat, fol. 242r-v.

nes, atrodo, dar reikia vietos, kur būtų galima rengti tinkam valgykl ir kelet kit kolegijos reikalams pritaikyt patalp ».

« Kadangi kolegija neturi savo bažny ios ir negali jos gauti, nebent būtų pastatyta nauja, todėl šiaurinėje dalyje, už mokyklos, bus statoma tinkama bažny ia. Vieta jau iš dalies nupirktą, kiek dar trūksta, parpins savo pinigais vyskupas, kuris padengia visas bažny ios statymo išlaidas. Tuo tarpu ruošinama statybai medžiaga ir vežama t viet , kad savo laiku būtų galima darb pradėti ir taip pat užbaigti, ko vyskupas labai trokšta ⁴⁴. Atrodo, kad visos jo mintys sukasi apie tos kolegijos didinimą ir tobulinimą , ir tuo rūpinasi daugiau negu mes patys. Iš ia jo mums m gstamas kartoti posakis: «Melskite Viešpat , kad man dar leist šiek tiek pagyventi, ir pamatysite, ką aš padarysiu». Ir tikrai, kad taip galėtų dar ilgai gyventi vis bendram labui ! »

7. Kolegijos daržas. — Beto kolegija turi antroje Neries pusėje, ties pilimi, ant upės kranto darž . Ten yra dar geras medinis namas daržininkui gyventi. Daržė nėra medži , bet auginamos daržovės kolegijos virtuvės reikalams. Jų praplatus, būtų galima ten taisyti tvart , alaus darykl , skalbykl ir kita. Tik būtų da, kad yra daug vagiši , « kuri šioje srityje privis nemaža, nors dažniausiai jos laisvos nuo plėšikų ». Kita būtų da, kad Neris upeitekant tarp miesto sien ir daržo, reikia daryti didel užuolank , norint ten patekti, «nebent valtele keliantis per upę , bet tada nebūt lengva perkelti nei arkli , nei alaus statini ».

8. Kolegijos kaimai ir dvarai. — Kolegija dar turi nejudom turt , iš kurio gauna sau išlaikym . « Šiame krašte nėra geresnio kelio steigti kolegijas, kaip užrašant joms valdas, nors su jų valdymu surišta daug rūpesi ir tiesioginio darbo trukdym . Bet nėra kito patogesnio ir saugesnio būdo aprinti mūsų kolegijas kaip laikymas nuosav kaim ir dvar , kadangi ir procentai už kapitalus yra labai nepastovūs ir atiduoti kitiems valdas, gaudant už tai žemės kio produktus kaip nuomos mokesť , nei taip jau labai saugu, nei lengva. Antra vertus, galima išvengti rūpesi ir išsiblaškim , parenkant gerus ekonomus ir užvaizdas;

⁴⁴ Toji bažny ia nebuvo pastatyta, nes po keli mėnesiai kolegija gavo ia pat esančią parapijinę šv. Jono bažnyčią .

nors tokie, kurie noriai ir ištikimai tarnaut, yra retenyb, bet vienas kitas vis pasitaiko ».

Šie kolegijos kaimai ir dvarai yra keliose vietose.

a) Pirmoji valda yra Mednink srityje, prieš tai priklausiusi vyskupo stalui; pritariant kapitulai ir karaliui patvirtinus, ji pervesta kolegijai⁴⁵. Iš viso penki kaimai.

Kameno lo g o km.⁴⁶, 20 lan (valak) dirbamos žemės. Iš kiekvieno lano kasmet gaunama: 1 kapa lietuvišk graši, 1 statin⁴⁷ aviž, 1 statin rugi, 5 grašiai už abiej statini išvežim. Pridjus dar mokamo in o 1 kap ir 18 graši, gaunama iš viso pinigais 22 kapos, 58 grašiai (arba 57 florenai, 25 kreiceriai⁴⁸) ir javais 20 statini aviž ir 20 statini rugi. Sunieris paaiškina, kad viena lietuvišk graši kapa yra lygi dviem su puse Reino florenams. Nor jo pažymti, kiek statini jav reikia vienam žmogui išmaitinti per vienerius metus, bet, matyti, nežinojo tikslaus statini skaičiaus; kai raš, paliko tuš viet ir vliu pamiršo papildyti. Toliau priduria: «Šiame kaime yra m s vald centras arba gyvenamasis namas, dar neužbaigtas statyti, ir geras sodas. Taip pat yra du tvenkiniai, kurie, atnau-

⁴⁵ 1569 m. spalio mėn. 3 d. vyskupas gavo kapitulos sutikimą šias žemes perleisti kolegijai; sekanį dieną pasirašė fundacijos aktą. Žr. J. Zuit archyvas Romoje, Pol. 65 fol. 77v, 102r; plg. taip pat fundacijos ir dotacijos akto nuoraš: ten pat, Lith. 36 fol. 186r-188v.

⁴⁶ Miestelis dabartinėje Baltarusijos TSR (Kamienny Log), prie kelio iš Mednink Ašmen. Plg. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, I, Vilnius 1955, 466-467.

⁴⁷ 1 statin (solianka) = 102 litrai (56-85 kg). Plg. J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963, 169 psl. 383 išn.; LE XVII 489.

⁴⁸ Reino florenas arba auksinas (lotyniškai: florenus rhenanus; vokiškai: Gulden, Rheingulden), Vokietijoje, Reino provincijose plačiai vartojamas aukso, nuo XVI a. sidabro pinigais. 1 florenas = 60 kreiceriai = 24 liet. grašiai; o viena kapa graši = 2 1/2 floren = 150 kreiceriai. Plg. E. Martinori, *La Moneta. Vocabolario generale*, Roma 1915, 82 psl.; *Creutzer*; 162 psl.: *Florino d'I Reno*; LE VI 310; VII 457-458; VIII 46-47. Apie ano meto pinigų vertę galima spręsti iš valak reformos metu (1550-1560 metais) nustatytų kainų: «Valstiečiai turėjo ... nuo valako ... duoti po 2 arba 1 statin aviž arba po 5 grašius už statin, ... duoti po vežimą šieno arba pinigais 3 grašius už sien, ... duoti vienu žs arba pusantro grašio, du gaidžius arba 16 pinigų li [10 pinigų li = 1 grašis], 20 kiaušinių arba 4 pinigų lius ... » *Lietuvos TSR istorija*, I, Vilnius 1957, 185.

jinti, bus naudingi kolegijai. Vyskupas nori ir pataria, kad ia steigtume dvar ; j b t nesunku sudaryti iš kai kuri nedirbam lan ir iškirtus dal m s miško. Nors toks dvaras šiuo metu mums n ra reikalingas nei, atrodo, b t pakankamai saugus, nes šios žem s yra prie vieškeliu ir d l to lengvai prieinamos kareiviams, kurie paprastai siun iami prieš maskvie ius, ta iau nereik t atmesti to plano, jei vyskupas savo pinigais j vykdyt , kaip pareišk , jog es s pasiryž s. Kadangi Mednink valda mums visam laikui atiduota iš vyskupo stalo, atrodo, vyskupas yra pasiryž s j išpuošti ir atbaigti ».

B e n i a n i (*Bienianczè*) km., 10 lan ; moka po 1 kap graši ir po 1 statin aviž , 1 statin rugi ir 5 grašius už jav išvežim . Viso gaunama : 10 kap ir 50 graši (27 florenai, 5 kreiceriai), 10 statini aviž ir 10 statini rugi .

P i k i n (*Pikcziny*) km., vis mažiausias, tik du lanai dirbamos žem s ir vienas lanas apleistas, kuriame gyvena medžiotojas. Gaunama kaip ir viršmin tuose kaimuose viso 2 kapos 10 graši (5 florenai 25 kreiceriai), dvi statin s rugi ir dvi statin s aviž .

Be to, ši kaim pavaldiniai b davo pareigoti dirbti ruden vien savait ir pavasar vien savait . Vyskupas to darbo atlikim buvo perk l s savo dvar Verkiuose, dabar j sugr žino arba sugr žins ši vald . Taip pat jie privalo teikti pastotes bet kada, kai bus liepiama, tai yra važiuoti, kur bus siun iami ; privalo nupiauti šien ir j atvežti Vilni . Taip pat nuo kiekvieno valako turi atvežti Vilni 5 vežimus malk , viso 160 vežim ; bet vežimai nedideli, vieno arklio traukiami.

N a s k a u i (*Noskovecz*) km., 5 lanai ; mokama nuo kiekvieno po dvi kapas ir daugiau nieko. Taip pat iš smukl s gaunamos 8 kapos. Viso 18 kap graši (45 florenai).

K a m a n a n i (*Komononczè*) km., prie Merkio up s, 10 lan , už kiekvien j gaunama po 2 kapas ir daugiau nieko. Iš smukl s gaunamos 3 kapos. Viso 23 kapos (57 1/2 floren) .

Toku b du iš šios valdos kasmet gaunama : 76 kapos 58 grašiai (192 florenai, 25 kreiceriai) ; javais : 32 statin s rugi , 32 statin s aviž ; tai pavertus pinigais, susidaro 230 ir daugiau floren metini pajam ; rengus dvar , galima tik tis virš 400 floren per metus.

Be to, kiekviena ši 5 kaim šeima privalo kasmet duoti

kolegijai vien asmen, kuris dirbt kolegijoje i savaites nuosavu išlaikymu. Paprastai siun iami du asmens tuo pa iu metu ; tai yra didel pagalba virtuv s ir kitiems kolegijos darbams.

Mednink valdoje turime mišk , iš kuri kolegijai galima par pinti malk didesnei met daliai. Kai kurie šios valdos laukai yra gana toli vienas nuo kito ir nesaug s ; jei b t galima juos iškeisti ar iau esan ius, reik t progos nepraleisti.

b) Vyskupas taip pat dovanojo kolegijai visam laikui R i - k a n t ežer , esant Trak srityje, 3 mylios nuo Vilniaus link Kauno ⁴⁹, ir prie to ežero kaim su 4 lanais ir tiek pat šeim . Ežeras, jei bus gerai priži rimas, duos maždaug tiek žuv , kiek reikia kolegijai. Es s gan didelis, daugiau kaip viena germaniška mylia aplinkui, nors pats Sunieras ir netur jo progos j pamatyti.

c) Kita kolegijos valda yra Š i r v i n t o s, maždaug už 7 myli šiaur nuo Vilniaus ⁵⁰. ia yra Širvint miestas, kur ketvirtadieniais b na gan gausiai lankomas maisto produkt turgus. N ra kaimo, bet valstie i namai, kurie anks iau buvo visur išm tyti, surenkami vien viet šalia miesto, kur sudarys kaim arba savos r šies priemiest . ia turime patog ir erdv administracijos centr . Dvaro n ra ir neverta j steigti. Yra žuvingas upelis, nedidelis tvenkinys ir mal nas, bet juos reikia taisyti.

Visa valda susideda iš ...⁵¹ dirbamos žem s lan ; prie to dar keli miškai ir nedirbami laukai; j ...^{52 53} rezervuoti m s centrui, likusieji išdalinti valstie iams, kurie už tai moka inš pinigais ir javais. Bet ne visi, nes tarp j yra taip vadinam bajor , kurie nepriklauso šl ktai, bet yra lyg nobilituoti, nes laisvi nuo valstie iams nustatyt prievoli ir privalo, esant reikalui, savo kaštais eiti kar .

Iš šios valdos normaliai gaunama mažiausiai apie 300 floren per metus ; iš j 100 kaip [turgaus ?] mokestis, kurio pus sumokama Marijos Dangun mimo švent je, antra pus ...⁵³ ; 100 iš inš , likusieji iš jav ir vaisi . * ^{80 81}

⁴⁹ Žr. LE XXV 281.

⁵⁰ Žr. LE XXX 16-19.

⁵¹ Tuš ias tarpas originale.

⁵² Tuš ias tarpas originale.

⁵³ Tuš ias tarpas originale.

« Kokiomis teisėmis kolegija naudojasi šia valda, matyti iš jos pirkimo ir kolegijos steigimo dokument⁵⁴. Vyskupas jį nupirko iš dabartinio Vilniaus 2000 vaivados už kap grašius, t. y. už 5000 florenų, palikdamas pardavėjui galimybę jį sau atpirkti, tačiau su sąlyga, kad jį galės atpirkti tik su jaus 10 metų nuo pirkimo dienos ir tik savais, ne iš kit pasiskolintais pinigais, idant būtų išvengta apgaulių. Jei tuomet neatpirkt, sutartis galioja antram dešimtmėčiui ir taip toliau iš vieno dešimtmėčio kitam. Jei vyskupas ši valdą gyt visam laikui, būtų ne menkos svarbos dalykas; tai jis be jokios abejonės padarys, jei tik Viešpatys leis jam ilgiau gyventi».

d) Šalia šios valdos, link Vilniaus, yra du dvarai, dviejų [Mašio galos bažnyčios] altorių beneficijų⁵⁵, labai tinkami ir našūs. Jie jau seniai priklauso vyskupui, ir jis yra nusistatęs viską daryti, kad gaus koliautorius (keli bajorai, kurie turi patronato teises) sutikimą, galintį juos užrašyti kolegijai. Jei pavyks tai gauti, ir tai, ką dabar kolegija valdo, pereis jos visiškam nuosavybėn, bus pakankamai ir daugiau negu reikia pasirūpinti kolegijos ir bendrosimo universiteto išlaikymu⁵⁶.

⁵⁴ Aktas, kuriuo Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilas Rudasis keičia vyskupui Protasevičiui už paskolintus 2000 kap grašius Širvint miestelį ir dvarą, sudarytas seimo metu Gardine 1568 m. birželio mėn. 8 d. (plg. *Index privilegiorum et contractuum*: J. z. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 244r). Vyskupas fundaciniu aktu (žr. išn. 45) Širvintas pervedė kolegijai. 1575 m. balandžio mėn. 18 d. vyskupas pridėjo dar 600 kap grašius, Širvintas iš Radvilo visai atpirko ir tą pačią dieną su mėn. 4 dienos aktu dovanavo kolegijai. Pagaliau 1581 m. birželio mėn. 19 d. karalius Steponas Širvintas iškeitė savo Trakelius ir tą iškeitimą patvirtino Varšuvos seime 1585 m. vasario mėn. 20 d. Plg. J. z. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 246r-v, 227r-229v.

⁵⁵ Vienas, šv. Mergelės Marijos ir šv. Martyno altorius, kuriam fundaciją užrašė 1517 m. maišiogaliotis Martynas Valavičius Radvilas (fundacijos akto lietuviškas vertimas žr. *Lietuvos TRS istorijos šaltiniai*, I, Vilnius 1955, 102-103); antras, šv. Trejybės altorius, gaus fundaciją 1495 m. iš Stanislovo Bagdonavičiaus (Bochdanowicz). — Plg. J. z. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 242v-243r.

⁵⁶ Šiuos abu altorius, kurių beneficijas pop. Paulius IV, perkeldamas vysk. Protasevičiui Vilnijai leido pasilaikyti (bul. *Personam tuam nobis*, duota 1556 m. balandžio mėn. 1 d.; jos nuorašas J. z. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 181r.), vyskupas, gaus koliautorius sutikimą, užrašė kolegijai 1573 m. vasario mėn. 6 d. Plg. J. z. arch. Romoje, Lith. 36 fol. 242v-244r.

e) Galiausiai, D v a r y k š i valda, 11 myli pietus nuo Vilniaus⁵⁷. « Vieta tokia žavi lyg b t pažad toji žem , taip r pestingai išdirbta, kad beveik n ra miško ». Ši viet kolegija valdo tomis pa iomis teis mis kaip ir Širvintas. Vyskupas, prieš mums atvykstant, papild s fundaciniame akte pažym t sum iki 7500 floren , nupirko iš Lietuvos dvaro maršalkos, mirusiojo Vilniaus vaivados s naus, ši vald , palikdamas teis j po penkeri met atpirkti⁵⁸ ; jei, pra jus 5 metams, neatpirks, sutartis galios iš vieneri met kitus. Ši valda apima iš viso 189 valakus žem s, esan ius vienoje vietoje ; 22 valakai priklauso dvarui, nors tik 12 t ra s jami ; likusius turi valstie iai ir sodininkai (*coloni et hortulan*). Valdoje yra 11 kaim .

Dvaras yra geras ir naudingas. Pastatai nemaži, galvij vidutiniškai, mal nas, « iš kurio bus nemaža pelno, jei valdiniai, kaip, atrodo, reik t , bus pareigoti jame malti ». Pro šal teka nemenka ir žuvinga up . Iš šio dvaro gaunama daug produkt : rugi , mieži , aviž , kvie i , daržovi , šieno, sviesto, s rio, m sos ir ir t.t.

Pirmasis kaimas yra Dvarkš iai (Dworziszca), kuriam yra ir dvaras ; taip vadinamas nuo up s pro šal tekan ios⁵⁹.

⁵⁷ Apie šias, dabar Baltarusijos TRS teritorijoje, netoli Lydos esanias vietas nieko nepažymi LE-jos išleistas *Lietuvos žem lapis* nei B. Kvikl ys, *M s Lietuva*, I tomas.

⁵⁸ Dvarkš ius vysk. Protasevi us nupirko arba tiksliau gavo kaitu už Mikalojui Kristupui Radvilui Našlait liui, Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilo Juodojo s nui, paskolintus 3000 kap graši . 2000 kap graši vyskupas buvo tam tikslui pad j s kolegijoje jau 1569 m. spalio m n. 13 d. (J z. arch. Romoje, Pol. 65 fol. 78r), v liau prid jo dar 1000 kap , ir 1570 m. geguž s m n. 23 d. Varšuvoje, seimo metu, buvo pasirašytas Dvarkš i keitimo aktas (plg. ten pat, Lith. 36 fol. 244v), o t pa i met liepos m n. 11 dienos aktu vyskupas vis mok t sum ir naudojim si Dvarkš i valda padovanojo kolegijai (plg. ten pat). Šios informacijos originale klaidingai rašoma, kad vyskupas dav s 6500 floren ; visi kiti dokumentai žymi 7500 floren . Pagaliau, 1574 m. lapkri io m n. 5 d. M. K. Radvilas, neberekalaudamas jokios papildomos sumos, Dvarkš ius galutinai padovanojo Vilniaus j zuit kolegijai (plg. ten pat, fol. 246r).

⁵⁹ Up dabar vadinama Žižma ; žr. *Lietuvos žem lapis* (sudar J. Andr ius) : *Vardynas*, sudar A. Sal ys, Boston [be met], 46; LE XXXV 375.

Šiame kaime yra 25 lanai, skaičius ...⁶⁰ lanus, priklausančius bajorams. Iš jo gaunama metinio inšo : 11 kap 15 graši , 22 statin s rugi , 22 aviž , 22 ž sys, 44 vištos, 7 kapos ir 20 kiaušini , neskaitant to, kas gaunama iš dvaro.

M i l n i a s (*Milnicz*) km., 12 lan ; metinis inšas : 7 kapos graši , 11 1/2- statin s rugi , tiek pat aviž , tiek pat ž s , 23 vištos, 3 kapos ir 50 kiaušini .

J u r e v i i (*Jurgievicz*) km., 24 lanai, iš kuri 10 keista vienam bajorui už 100 kap graši ir vienas apleistas ; kitus 13 valdo išsidalin m s valstieiai. Metinis inšas : 6 kapos 6 grašiai, 12 statini rugi , 12 aviž , 12 ž s , 24 gaidžiai, 4 kapos kiaušini .

V i t k e v i i (*Viczkievicz*) km., 17 lan ; 3 1/2 yra apleisti, ⁶¹... turi bajoras. Metinis inšas : 5 kapos 56 grašiai; 11 su puse ir dviem tre daliais statin s rugi , tiek pat aviž , tiek pat ž s , 24 vištos, 3 kapos ir 58 kiaušiniai.

N e k r a š i (*Niekrasz*) km., 7 lanai; metinis inšas: 2 kapos 5 grašiai, 4 statin s rugi , 4 aviž , 4 ž sys, 8 vištos, 80 kiaušini . Trys lanai šiame kaime yra apleisti.

N e e l i a v i i (*Nieczeliovicz*) km., 7 lanai, iš kuri 5 turi vienas bajoras. Metinis inšas : 1 kapa 10 graši , 2 statin s rugi , 2 aviž , 2 ž sys, 4 vištos, 40 kiaušini .

S u t k e v i i (*Suczkievicz*) km., 8 lanai, kuri 4 ir pus yra apleisti, iš dalies užimti up s ir piev . Metinis inšas: 1 kapa 35 grašiai; 3 1/2 statin s rugi , tiek pat aviž , tiek pat ž s , 7 vištos, 80 kiaušini .

L a e v i i (*Loczevicz*) km., 7 lanai; metinis inšas : 3 kapos 2 grašiai, 7 statin s rugi , 7 aviž , 7 ž sys, 14 višt , 2 kapos ir 20 kiaušini .

P a s e v i i (*Pasevicz*) km., 19 lan iš kuri keletas yra apleist . Metinis inšas : 7 kapos 32 grašiai, 16 1/2 statini rugi , tiek pat aviž , tiek pat ž s , 33 vištos, 5 kapos ir 26 kiaušiniai.

K a b i l n i k (*Kobilnik*) km., 24 lanai; metinis inšas: 11 kap 11 graši ; 24 statin s rugi , [tiek pat aviž], 24 ž sys, 48 vištos, 8 kapos kiaušini .

⁶⁰ Tušias tarpas originale.

⁶¹ Tušias tarpas originale.

B e n e i k i (*Bienviekys*) km., 6 lanai; metinis inšas: 3 kapos 30 graši, 6 statin s rugi, 6 aviž, 6 ž sys, 12 višt, 2 kapos kiaušini.

Iš vis ši kaim gaunama suma: pinigais 60 kap 28 grašiai (151 florenas 10 kreiceri); rugi 121 didžioji statin arba 4 laštai⁶², kuri vieno pilnai pakanka duonai 30 žmoni [per metus]; 121 didžioji statin aviž arba 4 laštai, 121 ž sis, 241 višta, 2349 kiaušiniai.

Be viso to dar stacijos titulu duodama dvaro savininkui nuo 30 valak viena bergždžia karv, viso 5 karv s; nuo 10 valak 1 kastratas (paršas?), viso 16 kastrat; nuo kiekvieno valako po višt ir 10 kiaušini, viso 168 vištos ir 1680 kiaušini.

Pridjus dar dvaro pajamas, susidarys 700 floren nuolatini metini pajam, neskaitant daug kit patogum, kuri ši valda teikia. Taigi, šiuo metu visos kolegijos pajamos sudaro 1200 floren ir daugiau; j gali užtekti 40 asmen išmaitinti, nebent užeit nepaprastas brangumas arba per daug blogi metai.

f) Be to, vyskupas dav visam laikui leidim, kaip nurodyta fundacijos akte, kolegijai saviems reikalams laisvai, be jokio piniginio ar gr dinio mokes io, m a l t i v y s k u p o m a l n u o s e, Vilniuje ir Verkiuose, bet kokius gr dus, žirnius, salykl ir t.t.

9. Teisin galia valdose. — «Viršmin tose valdose arba kaimuose Draugija turi civilin ir kriminalin jurisdikcij, kaip pras-ta šiuose kraštuose; j ta iau gali vykdyti per kitus galiotus asmenis. Kitos r šies vald, kurios b t saugios, ia negalima gauti; taip pat sunku rasti vyskup ar kapitul (su pasaulieiais apie tai tartis nepatariama), kurie sutikt perimti tokias valdas, mok dami už jas nustatyt mokest, nes jie atsako tur pakankamai vargo administruoti savo valdas ir nenor b ti kit prokurorais. D l to mums belieka arba tas valdas pasilaikyti arba išnuomuoti, bet tai paprastai nepatariama d l iš to sekan ios didel s žalos ir valdini priespaudos. Kol vyskupas gyvens, Draugija bus laisva nuo ši r pes i, nes gerasis t vas pats pasisi l, gav s iš m s visus galiojimus, kolegijos vardu tvarkyti teisinius reikalus; jam suteik me pla ius galiojimus visiems juridiniams aktams bei procesams vesti ir vykdyti⁶³. Jis taip pat nor damas pareikšti

⁶² 1 laštas = 2000 kg; žr. LE XIV 198.

⁶³ Apie tai užsimena *Historia collegii Vilnensis Societatis Iesu* (J z. arch. Romoje, Pol. 65 fol. 82v-83r): Liepos m n galo (1570 metais) vysku-

savo didelį palankumą Draugijai, dažnai, kalbant šiais reikais, vartoja šiuos išsireiškimus : Aš būsiu, jei jums patiks, jūs prokuratorius, seni nas, vaivada ir, kol tik gyvensiu, jūs nuovis rpes išlaisvinsiu ».

10. Vyskupo testamentu numatytas palikimas. — « Tai yra pirmoji pradžia ir pirmieji pamatai, kuriuos vyskupas padėjo kolegijai, kuri, nėra abejoniškas, ir užbaigs, jei tik pirmo laiko jo neuzklups mirtis. Kad šiuo pastaruoju atveju, nesužlugtų jo planai, iš anksto sudarydamas testamentą, pasirinko viskuo, kas reikalinga kolegijai, ir apie tai mums pranešė. Ne 1570 m. rugpjūčio mėn. 21 d., atsisakęs palikimo kolegijai, paskaitė savo testamentą, kurioje sužymėjo viską, ką užrašo kolegijai. Tai yra : visus sidabrinus daiktus drauge su grandine ir auksiniu kryžiumi, kur kaip vyskupas nešioja pasikabinęs ant kaklo ; visa tai yra beveik 6000 florenų vertės. Taipgi visus jau surinktus arba surinksimus jam priklausančius grūdus (atmus tiek, kiek bus reikalinga po jo mirties išmaityti šeimyną visą nustatytą laiką) : ir tai yra nemenkas dalykas, nes metus padalijus keturis trimestrus, pradėdant nuo metų pradžios, jei vyskupas mirtų pirmajame trimestre, jiems [vyskupo šeimynai ?] priklausys ketvirta visų per metus gaunamų produktų dalis ; jei antrajame trimestre — pusė, jei trečiajame — trys ketvirtadaliai, jei ketvirtajame — visi metai produktai, — jei gerai prisimenu, kas man buvo pasakyta. Taipgi visus pinigus, kurie liks iš specialiai atidėtos sumos mirties ir šeimynos išlaidoms padengti. Nes vyskupas yra atidėjęs dvi skirtingas pinigų sumas : vieną skirtą palikimams geriems tikslams, antrą viršminėms išlaidoms padengti (skolų neturi ir nenori turėti) ; abi šios sumos po daugelį kstan iš florenų. Taipgi pusę viso neišdirbtos medaus, kuris tuokart bus mūsų

pas, provincijos *Jas Maggio*, viceprovincijos *Sunieris*, T. Stanislovas *Varševiekis* ir T. Baltazaras *Hostounskis* nuvyko Širvintas. Sekmadienį [tais motais sekmadienį buvo liepos mėn. 30 d.] buvo atlaikytos po atviru dangumi giedotos mišios, vienas jų zuitas pasakė pamokslą. Po to, vyskupas, kreipdamasis ten gausiai susirinkusius apylinkės kilminguosius, pranešė, kad Širvintas perleis jų zuitą kolegijai, bet sau pasilaikęs pareigą atstovauti kolegijai juridiniuose reikaluose, kaip tai jam kolegijos vadovybą pas notarą sudarytu aktu yra pavedusi. Panašiai buvo padaryta, perimant *Dvarykš* žemes, kur tačiau nevyko pats vyskupas, bet pasiuntė du savo dvariškius. Plg. šio straipsnio 264 psl. išn. 68.

r syje, nes savo med , kurio b na daug, paprastai laiko ten pad t . Pagaliau visus kilimus ir gobelenus, bent brangesniusius, bažny ios ir mokylos papuošimui. Šiuo testamentu, kur laiko pad j s m s kolegijoje, paskyr testamento vykdytojais m s Draugijai palankiausius ir r pestingiausius asmenis. Testamentas visai atbaigtas, kad nieko jame nebereikia prid ti ar pakeisti ».

11. Kiln s vyskupo troškimai ir reikalas juos išpildyti. — «Visa kolegijos fundacija tuose dalykuose, kurie viršuje sumin ti ir kas užrašyta testamentu, yra laisva, be jokio užd to pareigojimo, taip kad dar laisvesn s Draugija vargiai ar begal t pageidauti, ypa iai, kad tai t ra busim j dalyk pradžia, jei Viešpats teiksis leisti vykupui ilgiau pagyventi. Iš to aiškiai matyti, kokia didel yra jo pagarba Dievui ir Bažny iai ir koks didelis jo palankumas m s Draugijai, kad n ra lengva išreikšti, kiek daug jam turi b ti d kinga m s Draugija. Reikia tad stengtis, kad Draugija visu r pestingumu ir stropumu atsiliept šio senelio pamaldžias pastangas ir nesileist , kad jis b t viršesnis, taip sakant, davime ir gavime. Tuo labiau negalima prileisti, kad kada nors vykt tai, d l ko kartais, kai eidavo kalba apie kolegijos steigim ir jos išvystym , m gdavo ne mažiau protingai kaip meilingai persp ti šiomis mintimis : Dar kai Lietuva tebebuvo pagonyb s tamsyb se ir dar nebuvo pri mus kriš ionišk ties šviesos, vienas didysis kunigaikštis buvo Livonijoje pakrikštytas ir karaliumi pateptas, bet, pra jus metams, met šalin ir krikš ioni tik jim ir karaliaus vainik ⁶⁴. Lietuva pasiliko pagonyb s klaidose iki Jogailos, kuris pirmasis iš didži j Lietuvos kunigaikš i , tap s krikš ioniu, ištv r priimtame tik jime ir paskleid gimim , iš kurios paeina ir dabartinis karalius⁶⁵. Lygiai taip ir aš sud jau tiek daug vargo ir pinig , kad ši kolegija gal t prad ti veikti, ir dar sud siu, jei gyvensiu, jos atbairimui, ne tam, kad, kaip anas pirmasis, tik t valand pasidžiaugtum me, bet tam, kad, kaip Jogaila, skaitling , dorybing , nieko nebijan i darbinink pagalba sukurtume tvirt ir pastov k rin , ir kad, augant žmoni skai iui, did t linksmyb ⁶⁶, ir t.t. — Ir tikrai, Draugija privalo tai atlikti tuo didesniu uolumu, ** 64 65 66

⁶⁴ Turi mintyje Lietuvos karali Mindaug .

⁶⁵ Žygimantas Augustas, mir s 1572 metais.

⁶⁶ Plg. *Izaijo* 9,3.

kuo didesn s reikšm s bus toji šiame krašte kurtoji kolegija, taip kad be jokios neteisyb s, tiek d l kelion s ilgumo,⁶⁷ tiek d l kit priežas i , galima laikyti j esan i šiaurine Indijoje⁶⁷. Braunsberge, 1570 m. spalio m n. 24 d. ».

Roma

Paul ius Rabikauskas * II.

⁶⁷ Žodis Indija an laik j zuitams buvo tap s tarsi sinonimas tolim krašt , kuriuose gyvena nežinomas kalbas ir skirtingus nuo Vakar Europos papro ius vartoju žmon s, kur nuvyk iš Italijos ar Ispanijos j zuitai turi k sti daugyb varg ir nepatogum , kur yra žmoni , nemokan i n pa i papras iausi tik jimo ties . Tokiu b du apie Azijos kraštus buvo sakoma, kad tai India orientalis ; apie Brazilij ir kitus Piet Amerikos kraštus — India meridionalis ; ir dabar apie šiaurine Europ — India septemtrionalis. Bene pirmasis, kuris apaštalavimo darb Lenkijoje, Lietuvoje, Rusijoje sulygino su misijomis Indijoje, buvo šv. Petras Kanizijus. Vysk. Camillo Mentovato, pop. legato Lenkij , palydoje Kanizijus 1558 m. ruden buvo Krokuvėje, dalyvavo krašto seime Petrikave. Iš Petrikavo rašydamas (1558 XI 27) j zuit generolui Laynezui, vaizduoja, kaip b t svarbu, kad šiuose kraštuose gal t sikurti j zuitai ; gal jie gal t šiaur je alikti tai, k Indijoje didele dalimi jau nuveik . « Ego vero plurimum optarim, hue Societatem Iesu immigrare, quod messem simul et amplissimam exhibeat hoc regnum operariis Christi ac praeterea ostium aperiet ad finitimis populis evangelizandum. Magna est Sathanae sedes in Lithuania, Russia, Prussia, Masovia, Samogitia, Mosohovia et in latissimis illis Tartarorum ditionibus, quas mera impiotas occupavit, et quae ad Chinenses usque protendi dicuntur. Utinam igitur evangelii lux has densissimas infidelitatis tenebras disiiciat, Domino cooperante ; utinam in septemtrione Societas officiât, quod eadem in India bona ex parte perfecit » (*Beati Petri Canisii Soc. Iesu epistulae et acta*, collegit et adnotationibus illustravit Otto Braunsberger, II, Eriburgi Brisgoviae 1898, 335). Kitas j zuitas, Baltazaras Hostounskis po penkeri met panašiomis aplinkyb mis atvyk s Lenkij ir pasiek s Varšuv , dažnai kalba apie tuos kraštus kaip apie šiaurine Indij . Jo manymu šiaurine Indijos vardas tur jo sužadinti Vakar Europos jaunuoliuose panašius idealizmo jausmus, kaip misionieri laiškai, atein iš tikrosios Indijos. « Vengino qua quelli che voglion andar' nelle Indie, li prometto troveranno tante fatiche come in India et tanto facilmente imparerano la lingua polona come la indiana » (iš laiško, rašyto 1563 XII.12 Rom , T. Christoforui Madrid, Romos kolegijos superintendentui. J z. arch. Romoje, Germ. 144 fol. 209-210 ; cituota iš S. Kot, *Un gesuita boemo, patrocinatore delle lingue nazionali slave e la sua attività in Polonia e Lituania* (1503-1572), žr. *Ricerche Slavistiche*, 3 [1954] 141). Tod l 1570 m. buvo tam tikra prasme jau *locus communis* Lenkij , Lietuv ir kitus šiaur s Europos kraštus vadinti šiaurine Indija.

INFORMATIO DE NOVO COLLEGIO VILNENSI PACTA MENSE
SEPTEMBRI 1570 ¹

Brunsberegae, 1570 octobris 24

Archivum Romanum Societatis Iesu, Pol. 75 fol. 316r-319r. — Nulla habetur *in fine subscriptio, ged praeter omne dubium est, totum textum manu P. Francisci Sunyer², tunc viceprovincialis pro Polonia, scriptum*

¹ Haec inscriptio habetur in ipso originali.

Compendia, quibus in his notis saepius utemur :

ARSI = Archivum Romanum Societatis Iesu ;

Cambr. Hist. Pol. I = The Cambridge History of Poland from the Origins to Sobieski (to 1696), ed. by W. F. Reddaway etc., Cambridge 1950 ;

LE = *Lietuvi Enciklopedija*, I-XXXV, Boston, Mass., 1953-1966 ;

lit. = lituanice ;

Rostowski = *Lituanicarum Societatis Iesu historiarum libri decern*, auctore S. Rostowski, recognoscente Ioanne Martinov, Pansii-Bruzellis 1877.

² Francisco Sunyer, catalanus (Barcinonensis), natus circa a. 1532, studuit per 10 annos iuri civili et canonico, postremo erat Perusii, ubi die 27 martii 1575 in Societatem est receptus. Venit Romam et ibi die 25 aprilis 1557 prima vota emisit. In collegio Romano cursum integrum philosophiae audivit. Sacerdos factus Romae die 29 iulii 1560, audivit theologiam, in qua tamen non potuit progere, quia 1561 Viennam missus fuit, ubi in collegio die 9 iulii 1561 metaphysicam docere incepit. Die, quo Roma discessit, promotus est ad gradum magisterii in artibus. Praeter munus docendi Viennae etiam curam convictorum habuit, quando inter convictores Iacobus Wujek, Paulus et Stanislaus Kostka, aliique plures e Polonia numi rabantur. Tamquam elector Provinciae Austriacae aestate a. 1565 Romam, ad Congregationem Generalem profectus est, in qua P. Frane. Borgia Praepositus Generalis electus fuit. A novo P. Generali in Poloniam missus (« licet in Polonia versatus non sit, quia multorum nobilium polonorum Viennae curam habuit et eius gentis ingenia ex parte cognoscere potuit ... » — F. Borgia cardinali Hosio, die 26 sept. 1565, in ARSI Germ. 106 fol. 15v), die 17 decembris 1565 Pultoviam pervenit et, viceprovincialis sub provinciali Austriae constitutus, « pere-

esse ; modus enim scribendi, qui ex plurimis eius litteris Romam missis bene cognoscitur, ei ita proprius est, ut cum nullo alio conjundi potest.

S u m m a r i u m: 1. Ries erectionis collegii. — 2. T Jrbis Vilnius descriptio. — 3. Modus colendi agros in Lituania. — 4. Incommoda itinerum in illis regionibus. — 5. Fructus spiritualis de collegio sperandus. — 6. Romus et area collegii. — 7. Hortus in suburbio. — 8. Bona stabilia seu villae : a) villae in tractu Mednicensi ; b) lacus et villa Rilcantai ; c) civitas et bona Širvintos ; d) bona duorum altarium ecclesiae parochialis in Maisiogala ; e) bona, dieta Rvarykš iai ; f) usu, gratuitus molendinorum episcopaliū. — 9. Re exercitio iurisdictionis in temporalibus. — 10. Re iis, quae episcopus collegio testamento inscripserat. — 11. Benevolentia episcopi erga Societatem, cui Societatis sollicitudo in labore correspondere deberet. [Numeri, qui parenthesisibus inclusi divisionem textus indicant, non habentur in originali, sed a nobis additi sunt].

[1] Collegium Vilnense Societatis Iesu in Lituania inchoatum est ipso die testo divi Alexii, hoc est, 18 iulii 1570³, etsi aliquot ex nostris

grinus perpetuus * (ita ipse de seipso : ARSI Po], 7 I fol. 3v), eorum omnium rerum circa Societatem in his vastissimi» regionibus habuit, donec a. 1575, instituta propria Provincia Poloniae, ipse primus Provincialis renuntiatus esset. Obiit « variis morbis et laboribus fractus, — semper enim erat valetudinaris » (Wiel ewicki, loco infra cit.), Brunbergae die 25 octobris 1580, postquam collegii Vilnensis in universitatem erectionem curasset et perfecisset. ARSI Poi. 7 I fol. 3v, 5r, 15r, 33r, 41r ; *Monumenta HiUorica Societatis Iesu : Epistolae P. Hieronymi Nadal*, II, Matrini 1899, 262-264, 549-550 ; Joannes Wiel ewicki, *Historici diarii domus professae Societatis Iesu Gracoviensis tomus I (Scriptores rerum polonicarum, VII)*, Cracoviae 1881, 12 ; P. Rabikauskas, in LE XXIX 189 ; J. Kor ewa, *Z dziejów diecezji warmi skiej w. XVI : Geneza braniewskiego Hozianum* [Ex historia dioecosis Varmiensis saec. XVI : Initia collegii Hosiani Brunbergensis], Pozna 1965, 87-92, 199-205.

³ Evidens error scribentis ; festum enim s. Alexii die 17 iulii habetur. In aliis textibus, v. g., *Historia Collegii Vilnensis Societatis Iesu* (scripta a. 1572 ; ARSI Pol. 65 fol. 82v) legimus : « 17^a iulii, ipso die s. Alexii confessoris, conspersa est domus aqua benedicta et ea dies acceptae possessionis a Reverendissimo est designata, in qua more nostro et sacra pro fundatore celebrari et vel ipsi vel consanguineis candela benedicta offerri debet, nam eo die Reverendissimus ex episcopatu Lucoviensi [lego : Luceoriensi] ad Vilnensem est translatus ». Cf. etiam Rostowski, p. 40, qui tamen scribit : « quintumdecimum ante sextiles kalendas pro

Vilnam missi sunt aestate superiore anni 1569, qui sub finem septembris illic pervenientes, a die 28 eiusdem mensis collegium inhabitare illicque etiam docere pueros coeperunt ****⁴. Fundatio item ab episcopo⁵ decreta fuit die 4 octobris 1569⁶. Postremo illuc profecti sunt, qui, collegio iam admissio, fundamenta iacerent. Ii autem Vilnam appulerunt die 4 iulii 1570⁷; episcopus tamen ea de re interrogatus, voluit, ut dies traditae possessionis censeretur dies divo Alexio sacer, propterea quod ante aliquot annos eodem ipso die ad episcopatum suum Vilnensem ipse quoque ingressus erat⁸. Est autem hoc collegium erectum (vel inchoatum potius, nam episcopi propositum est, ut plenum collegium cum universitate instituât) Vilnae, quae caput est et metropolis totius magni ducatus Lituaniae, qui magnus ideo vocatur, cum propter multos duces opulentos, qui in eo sunt magno duci subiecti, turn etiam quia magna regio est, universam Italiani sua amplitudine superans, superatura quoque universam

natali quot annis diem voluit [episcopus] observari » ; id est diem 18 iulii. Quia Rostowski in hac libri parte saepe errat (cf. lineam sequentem in eodem libro, ubi affirmat illo die episcopum Valerianum anno 1555 translatum esse ; omnes autem fontes nobis annum 1556 indicant), neque buie indication!, — in qua dies secundum usum antiquum Romanum ab ipso Rostowski expressus est, — fidem specialem tribuere debemus.

⁴ Haec omnia fuse descripta sunt, v. g. in *Historia* (cit. ; ARSI Poi. 65 fol. 76v-78r). Dies 28 septembris fuit dies ingressus sociorum in urbem Vilnius ; docere coeperunt tantum post aliquos dies ; nam dieta *Historia*, postquam retulerat de iis, quae die 8 octobris acta erant, addidit : « Ex eo tempore coeperunt nostri privatim docere quosdam nepotes Reverendissimi et alios ad eius intercessionem » (l. c. fol. 78r). Cf. etiam Rostowski, p. 32.

⁵ Valerianus Protasevi ius (polonico : Protaszewicz), natus 1504 in villa Szuszkow (propterea vocabatur etiam Szuszkowski), prope Kraisk in regione Vilejka (in liodierna Republica Sov. Soc. Belorussiae). Studiis persolutis, in aula reginae Bonae munere notarli et secretarli functus est. Secundum usum illorum temporum beneficia ecclesiae parochialis Kražiai in Samogitia, duorum altarium ecclesiae in Maisiogala et alia obtinuit: ab a. 1537 canonicus ecclesiae cathedralis Vilnensis, annis autem 1547-1549 decanus eiusdem Capituli fuit. Ab a. 1549 episcopus Luceoriensis (Luck in Ucraina), a. 1556 translatus ad sedem Vilnensem, etsi saepe infirmas valetudinis esset, de conservatione fidei catholicae eiusque contra impetus novatorum protectione Bollicitus erat. Obiit Vilnae die 31 decembris 1579. R. Krasauskas, in LE XXIV 110-111.

⁶ Huius diei sunt litterae fundationis ; transsumptum authenticum earum exstat in ARSI Litb. 36 fol. 186r-188v.

⁷ Cf. Rostowski, p. 36-40.

⁸ Anno 1556.

Poloniam, cui iam est unita et incorporata ⁹ ¹⁰, nisi Moscus magnam partem suae Moscoviae conterminam usurpasset¹⁰.

[1] Vilna civitas ¹¹ est ampia, elegans, civiis et frequens non lituanis solum, sed polonis, germanis, italibus, rutenis, tartaris, mahometanis, in pagis adiacentibus cohabitantibus ; praeterea (ut alias nationes praetermittam) iudaeis, quibus vectigalium cuius commissa est, ob eamque causam christianis solent esse permolesti. Civitas catholica censetur, sicut et aliae regiae civitates ut plurimum, suntque in ea multae religiosorum familiae ac monasteria, quamquam ruteni (quorum nomine omnes graecae fidei addicti, cuiuscunque illi sint nationis, intelliguntur) magnam civitatis partem et templorum multo maiorem occupant, unde et magna senatus pars est rutenorum. Quamplurimi quoque sectarii in ea reperiuntur, sed qui praeter synagogam Zwinglianam, praesidio palatini Vilnensis defuncti ¹² exaedificatam, nullam ecclesiam adhuc occupare potuerunt. Lutherus autem in germanica natione potissimum regnat, Arrius vero, Zwinglius, Calvinus et alii ascensoris diaboli equi reliqua municipia inter se partiti sunt. Est haec civitas abundans rebus omnibus ad usum humanum necessariis et commodis, viviturque illic satis vili pretio, licet ab uno vel altero anno tanta sit earitas anno-nae ac penuria ob aëris inclementiam, ut pretia rerum (exceptis carnibus) sint plus quam duplicata ; ob eamque causam multiplicatur in dies mendicorum numerus, quorum etiam multi prae fame moriuntur ; necessitasque illa multos ad latrocinia cogit. Et quoniam hoc anno messis fuit modica, multo adhuc maior futuro anno timetur calamitas. Vilna duobus fluviis alluitur : Vilna, unde nomen civitati inditum est, et Vilia ¹³, sed Vilia maior est quam Vilna, utpote navigabilis, Vilnaque in Viliam influit. Et hi duo fluvii situm

⁹ Unio Lublini in comitiis generalibus die 1 iulii 1569 conclusa ; cf. *Cambr. Hist. Pol.* I 363-366.

¹⁰ Terram Smolenseensem a. 1514, terram Polocensem a. 1563 ; cf. *Cambr. Hist. Pol.* I 304-305, 352-357.

¹¹ Lit. : Vilnius. De hac urbe cf. piures articulos in LE XXXIV ; conditiones externas urbis Vilnius saec. XV-XVII optime describit A. Šapoka, *Senasis Vilnius. Vilniaus istorijos bruožai iki XVII a. pabaigos* [Vilnius antiqua. Annotationes in historiam urbis Vilnius usque in saec. XVII exiens], Brooklyn, N. Y., 1963, Cf. etiam Rostowski, p. 32-34, ubi potius imago civitatis, sicuti saec. XVII apparuit, exponitur.

¹² Nicolaus Radvilas (polonice : Radziwiłł) Juodasis [Niger], ab a. 1551 palatinus Vilnensis, obiit 29 maii 1565. Anno 1553 quendam locum in suo palatio tempio reformatorum seu calvinistarum erigendo destinavit (LE XXIV 391-399). Hoc templum a filio eius, Nicolao Christophoro Radvilas, catholico, a. 1574 clausum est.

¹³ Lit. : Vilia (seu Vilnel) et Neris (seu Vilija).

Vilnensem, ex se satis amoenum, amoeniorem reddunt. Praerer Vilnam nulla in toto ducatu reperitur eivitas (nisi forte Kawna ¹⁴), quae aliquid elegantiae habeat. Sunt quidem frequentia oppida et amplae civitates (inter quas illa videtur maxima, quae in confinibus Lituaniae et Prussiae a 15 annis coepta est aedificari sub auspiciis moderni regis, ob eamque causam Augustowa, id est, Augusta nuncupatur¹⁵), sed praeterquam quod omnes lignae sunt, nullus etiam in eis splendor apparet, nihil nobilitatis, rusticitatis vero plurimum. Nobiles vero pro more aquilonarium in suis pagis habitant, in quibus plenam habent iurisdictionem. Pagi vero frequentes sunt et casis (!) ut plurimum extracti.

[3] Lituania regio plana est, fluviis abundans piscosis et magnis sylvis, agris praeterea bene cultis, ex quibus triticum, hordeum, siligo, avena et quaedam legumina colliguntur ac faenum et id genus alia ad usum vitae humanae accommodata. Panis communiter est sili-gineus, quemadmodum in universo Poloniae regno, Moravia item et Bohemia, potus vero cerevisia ac etiam medo ¹⁶, ex aqua et melle decoctus.

Modus colendorum agrorum idem est in Lituania, qui in Mazovia ¹⁷, eademque camporum distributio, nisi quod lituani laneos appellant eas terrae mensuras, quas mazovitae ac prussi mansos vocant. Eademque praeterea est dominatus nobilium ratio in subditos rusticos utrobique, quamquam in Lituania videntur magis opprimi, cum nec desint, qui affirmant, rusticos in Mazovia melius habere quam in Lituania. Demum sicuti in Mazovia sola bona stabilia in fundis et villis consistentia censentur tuta et firma, ita et in Lituania, et utrobique qui villani possidet, summam in ea iurisdictionem obtinet quoad civilia omnia et criminalia.

[4] Comune autem est Poloniae et Lituaniae et reliquis his omnibus regionibus nulla habere hospitia ¹⁸. Facile quidem in oppidis et

¹⁴ Lit. : Kaunas.

¹⁵ Lit. : Augustavas ; polonico : Augustów ; cf. LE I 412-413.

¹⁴ Lit. : midus.

¹⁷ Sunyer iam a quinque annis saepe Prussiana et Masoviana peragravit ; illucusque in illis partibus collegia Societatis Iesu nonnisi Brunsborgae (in Prussia) et Pultoviae (in Masovia) erant. Dehinc comparatio agrorum Lituaniae cum agris Masoviae.

¹⁸ Haec et quae sequuntur, hispano, cui usus suae patriae et etiam Italiae bene noti erant, valde nova et insolita apparuerunt. Etiam explicare vult, cur in Lituania omnes, religiosi non exceptis, curru vehantur. Cf. etiam ea quae A. Salmerón de suo itinere in comitatu Legati Pontificii, Aloisii Lippomani, a. 1555 per Poloniam facto scribit in *Monumenta Historica Societatis Iesu : Epistolae P. Salmerón*, I, Matriti 1906, 130-

civitatibus ac etiam in pagis reperiuntur domus patulae ad divertendum, stabula etiam pro equis, sed neque lecti, neque cibus (frequenter etiam nec avena pro equis), nisi quis ferat secum aut conquirat sibi et paret, haberi possunt. Ob eamque causam communis mos est, ut ista pere- [fol. 316v] grini secum fere deferant, nisi et frequenter ieiunare et continue scamnum declinare secundum omnes declinationes velint, maxime cum et saepe stramina desint, et panis pessimus ac potus¹⁹ in istis pagis ut plurimum sit. Quamobrem vix nostri possunt in his partibus peregrinari pedites, nisi velimus eos exponere omni vento periculorum. Sunt quidem itinera ubique satis tuta a latronibus, sed quid faciet homo fatigatus ex itinere, madidus ex pluviis, multis incommodis viarum affectus? Etsi enim hospitium ad divertendum repererit, tamen nec cibum, nec lectum, nec civilitatem ullam inveniet, ut illud praetermittam posse contingere, ut in sylvis, quae ingentes aliquando occurrunt, cogatur nonnunquam pernoctare. Neque hoc periculum unius diei est, cum ista itinera sint valde longa et incommoda, ut proinde qui in hanc Indiam aquilonarem mittuntur, robusti esse debeant et non deiecti animo, et qui habeant palatum accommodatum et stomachum ad amne ciborum et potus genus, quoniam etsi in civitatibus necessaria ad victum commodius haberi possint et in collegiis nostris omnia subministrantur pro more Societatis, habita ratione regionis in usu potus etc., tamen in ipsis itineribus, quantumvis quis curru et rebus necessariis instructus vehatur, multa pati oportet, quae delicati aegre sustinere possunt sine animi deiectione et ab huiusmodi missionibus alienatione. Et tanto quidem haec illis graviora accidunt, quanto peregrinatio longior est atque sordidior. Etenim Vilna, de qua sermo in praesentia institutus est, etsi eandem poli elevationem cum Brunspurga (exceptis pauculis minutis) habere censeatur, quia tamen longe orientalis est, longiore etiam intervallo ab Austria determinatur. Siquidem Vilna a Vienna distat 160 miliaribus germanicis²⁰, quod iter multo longius est quam Vienna Romam, cum Vienna ab Urbe 140 tantum miliaribus disiungatur, quorum 80 numerantur Vienna Venetias, inde Romam 60, quamquam in eo facilius est iter Vilmense quam Romanum, quia viae istae planae sunt ut plurimum et multo meliores, nec multum lutosae, et ideo expeditiores pro curribus, quorum est usus communis apud omnes. Ab Olomutio vero

131 ; v. etiam J. Koręwa, *Z dziejów diecezji warmińskiej w XVI. Genezą braniewskiego Hozianum* [v. notam 2], Poznań 1965, 30-31, 161-162.

¹⁹ Hispanis et italis, ad usum vini assuetis, cerevisiae sapor non iam erat integer. P. Salinerón (v. notam praecedentem) eadem occasione scripsit non sine ironia: « Agua no falta ; pero si fuesse buena como la dei Tiber, nos contentariamos mas que eon la cereue a » (1. c. pag. 131).

²⁰ 1 miliarium germanicum = 7,5325 km ; 1 miliarium polonicum = 8,53 km ; cf. Duden-Lexikon, II, Mannheim 1962, 1411.

140, a Cracovia 110, a Pultovia ut minimum 60, a Brunsperga ut minimum etiam totidem. Brunsperga vero a Pultovia 35 miliaribus separatur.

[5] Collegium hoc Vilnense, quod ad spiritualem fructum attinet, futurum est Ecclesiae Dei utilissimum et non vulgaris commoditatis, quemadmodum omnes boni pollicentur et res ipsa loquitur. Ut enim reliqua sacramentorum, concionum, doctrinae christianae et alia Societatis nostrae consueta ministeria, quibus huic regioni salus afferenda speratur, praetermittam, in scholis ipsis ingens fructus ex iuventutis educatione expectatur, cum ex universa Lituania futurus sit et iam fieri coeperit studiosorum concursus ^a 21. Nam^a cum illi, qui superiore anno ex nostris Vilnam missi sunt, se excusare non potuissent, quin aliquot adolescentes erudiendos susciperent, eorum numerus in adventu nostro copiosius crescere coepit, iamque sub finem augusti in tribus classibus grammatices et humanitatis una (abecedarios enim quos vocant, nullos admittit collegium), in eum finem institutis, ut discipuli ad proximam autumnalem studiorum institutionem, in qua rhetorices schola adiungeretur, bene praeparentur, erant 122, quorum magna pars in festo Assumptionis, praemissa confessione, communicavit in collegio sacello singulari exemplo et magna devotione nec minori nostra consolatione. Quotidie quoque magis augebatur numerus ex lituanis potissimum, polonis, rutenis^a Nam et ipsimet ruteni frequentes (qui ab aliquot annis erga latinos mitiores facti videntur, necessitate forte compulsi, quod se quotidie tyrannorum dominatu opprimi et doctrina destitui experiantur atque haereses multiplicari animadvertant, ob eamque causam ab unione cum latinis redintegrandam non valde alienos se declarant) filios suos nostris erudiendos libenter tradunt, quorum etiam multi a schismate vel ipsis eorum parentibus non repugnantibus revocantur. Ipsimet vero proveciores nostrorum consuetudine, quemadmodum experientia contestatur, mirum in modum iuvabuntur, cum praesertim eorundem adventus illis pergratus acciderit. Nec mirum, cum aliquot ipsorummet haeticorum magistri ad collegium accesserint, nostris gratulantes, seque eorum consuetudinem expetere significantes, quamquam hoc officium illos tanquam lupos in vestimentis ovium praestitisse verisimilius est. Quantum vero utilitatis unicuique rei publicae et illi praesertim, in qua animi hominum in tot contrarias sententias et varia sectarum genera sunt distracti, ex bona iuventutis institutione accedere soleat, non est, cur ego longiore

^{a-a} *ab ipso P. Sunyer in margine additum.*

²¹ Episcopus Vilnensis die 25 iulii 1570 litteras circulares ad parochos suae dioecesis misit, quibus collegium Vilnae apertum esse nuntiavit et ut iuvenes illic mitterentur hortatus est. Apographum harum litterarum exstat in ARSI Pol. 65 fol. 97r-99r.

oratione perscribam. Huc etiam accedit, quod non minus haeretici quam ipsi ruteni nullum virum doctum *²², nullum habent contionatorem insignem, ut illorum proinde facies conciderint, multoque periora sibi quotidie metuant. Praeterea plebs ut plurimum (quod est in hoc regno Poloniae ubique frequens) est non minus devota quam simplex ac pietati dedita. Nobiles vero et qui inter eos principem locum tenent, doctrinisque variis ac peregrinis abducti, sectariorum impietati patrocinantur, ita confusi sunt et perturbati, ut quid iam credere debeant, penitus ignorent, quippe qui ea fide sunt destituti, quae est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium²³. Quamobrem cum illis quoque nostrorum opera utiliter poterit collocari. Cum enim tanquam arundines omni vento sententiarum agitentur²⁴, fieri potest, ut tanto facilius in nostras partes ab illo Spiritu, qui, ubi vult, spirat²⁵, nostrorum cooperatione impellantur, quanto instabiliores sunt eorum pedes in atriis suis²⁶; nec iste modicus erit fructus, cum tanta nobilitatis in istis regionibus ratio habeatui, quantam vix alibi putem.

Nec illud praetereundum est, hinc nobis magnum ostium in Moscoviam aperiri, unde ad Chineses per Tartariam penetrare possumus. Certe mercator quidam catholicus et nobis bene amicus, qui nuper ex Moscovia rediit et per aliquot dies nobiscum peregrinatus est, constanter referebat, Moschum diligenter interrogasse de iesuitis, eorum desiderio se teneri subindicantem, quippe qui eos Vilnam pervenisse ibique sedem fixisse iam audierat. Praetereo Sueviam (!)²⁷, Lituaniae contiguam, atque etiam Livoniam, in quas aliquando posset esse decursus. Orandus est Dominus, ut eas omnes regiones oculo misericordiae respicere dignetur, [*fol. 318*]^b.

[6] Quod ad temporalia attinet, omnium primum collegium hoc habet optimam, perelegantemque domum et firmam, quippe quae

^b *in codice folia falso ligata sunt ; fol. 318 anteponendum est folio 317 ; in calce fol. 316v manus saec. XVII (nisi iam saec. XVI) adnotavit : verte pagellam.*

²² Sunyer nondum omnia bene novisse videtur, nam Vilnae illo tempore Andreas Volanus, calvinista, aderat, qui non solum varia scripta ediderat, sed etiam disputationes scholasticas cum iesuitis inire non timebat ; alius fuit Andreas Tricesius, non minus priore audax et versutus ; cf. Rostowski, p. 41 ; ARSI Pol. 65 fol. 83v.

²³ *Hebr.* 11, 1.

²⁴ Cf. *Mt.* 11, 7.

²⁵ *Jo.* 3, 8.

²⁶ Cf. *Ps.* 121, 2.

²⁷ Intendit Suetiam, quae tamen Lituaniae minus contigua est quam Livonia.

tota murata est et bene extracta et valde accommoda. Nam quod ad situm attinet, in optimo civitatis loco e regione curiae episcopalis collocata est, ingressus ipse in domum est valde honestus et magnificentiam quandam praesefert. Porro in ipsa domo ubique sub terra sunt optima cellaria ; habitationes ad terram sitae multae optimae et fere omnes testudineae, et circa aream unam honestam collocatae. Prope culinam sunt duo fontes, qui ex communi civitatis canali ducuntur²⁸ (tantundem aquae ex curia episcopali haberi potest), pulcherrimam, optimam et frigidissimam aquam continue reddentes in usum collegii commodissimum. Est illi praeterea adiunctus hortulus perelegans. Habitationes superiores sunt bono numero, nobiles et optimae, inter quas est una ampla, quadrata et pannis ac imaginibus ab episcopo bene ornata ad extraordinaria quaedam peragenda. Est praeterea illic sacellum pulcherrimum, precioso pavimento stratum et bene ornatum, in quo proprium altare episcopus fixit, illudque aliquot ornamentis preciosis et clenodiis cohonestavit. Constitit episcopo haec sola domus sine suppellectili 10.200 florenis, qui faciunt fere 7000 aureorum. Posteaquam vero domum emit (emit autem ante biennium, quando de nostrorum adventu necdum quicquam certi habebat)^{28 29}, eam suppellectili necessaria sufficienter instruxit et non infrequentem bibliothecam adiecit.

Et quoniam haec sola domus vix ultra 30 personas (praeter scholas aliquot, quae in ea sunt) commode capere valebat, episcopus novas habitationes extruxit ad latus septentrionale, perelegantes et alterius domus habitationibus congruentes, quae in meo discessu tegebantur, ut deinceps 50 personae in collegio Vilnensi habitare possint.

Ad idem latus erit area capax et fere quadrata, circa quam scholae aedificabuntur numero sufficienti pro futura universitate. Supra scholas vero habitationes pro nostris cum ampla aula ad actus publicos expediendos ; qua fabrica perfecta fere 100 personae in eo collegio esse poterunt, si praesertim domus quaedam lapidea collegio adiacens ex parte meridionali ematur (quae 300 vel 400 florenis

²⁸ De provisione aquae in usum habitantium Vilnensium piures notitiae e primis decenniis saec. XVI habentur. Illo tempore existebat quidam rivulus et piscina Vingrys, in qua aqua scaturiens e regione urbis colligebatur ; ex hac piscina canali per civitatem ducti aquam singulis habitationibus distribuebant. A. Šapoka, *Senasis Vilnius* (cf. supra notam II), pag. 194-200.

²⁹ Hanc domum ep. Valerianus ab aulico regis Nicolao Jasinskis (Jasie ski) emit pretio 4000 sexagenarum lituanicarum. Cf. *Index privilegiorum et contractuum collegii Vilnensis Societatis Iesu*, in AESI Lith. 36 fol. 242r.

haberi poterit) ³⁰, quemadmodum necessarium esse videtur ad extruendum conveniens refectorium et alia quaedam loca ad collegii usus accommodata.

Et quoniam collegium proprium templum non habet, nec etiam habere potest, nisi novum extruatur, ob eam causam ad latus septentrionale post scholas templum commodum aedificabitur. Ex parte enim comparatus est locus, et quod deest, curabit suo sumptu episcopus, qui totum fabricae pondus sustinet. Interim paratur materia et illuc comportatur, ut opportuno tempore opus illud possit inchoari ac etiam perfici ³¹, quemadmodum vehementer episcopus desiderat, qui omnes suas cogitationes in eo collegio augendo et perficiendo collocatas habere et nostras antevertere videtur. Unde nobis aliquando dicere consueverat: «Rogate Dominum, ut aliquid vitae mihi largiatur, et videbitis, quid ego faciam ». Atque utinam diu vivat propter commune bonum !

[7] Habet praeterea collegium hortum mediocrem in suburbiis aquilonaribus, ultra Viliam sub civitatis moenia fluentem, ad ipsius ripam e regione arcis collocatum, in quo domus est lignea, honesta et pro horte lano satis accommoda. In hoc horto arbores nullae sunt praeter novellas aliquot plantationes ; suis tamen holeribus collegii culinae utilis futurus est. Qui si augebitur vel extensione in septentrionem, vel accessione cuiusdam domus ad latus extractae, in eo multa fiei poterunt : stabulum, braxatorium pro cerevisia coquenda, panni collegii lavari, et id genus alia, nisi has commoditates frequentia furum impediatur, quibus et regio non minus abundat quam ut plurimum caret latronibus ; ut illud praetermittam, quod propter Viliae flumen, inter moenia et hortum interiectum, multum circumvenire oportet, priusquam e civitate in hortum perveniatur, nisi navicula flumen ipsum traiciatur, quo tamen modo neque equi, neque cerevisia facile transferri posset.

[8] Habet praeterea collegium bona stabilia seu villas, ex quibus suam sustentationem colligit; nec est melior via fundandi collegia in hisce regionibus, quam si villae tradantur, etsi enim illarum adminis-

³⁰ Probabiliter domus sartoris Stanislai «contigua collegio a parte sinistra », quae die 3 martii 1572 empta est pecunia collegii 250 flor. *CF Index cit.*, fol. 242r-v.

³¹ Hoc templum non fuit constructum, quia post paucos menses collegium vicinam et vastam ecclesiam parochialem S. Ioannis et domum presbyteralem a rege Sigismundo Augusto collegio unitas accepit. Litterae regiae datae sunt Varsaviae die 10 martii 1571 (transsumptum authenticum in ARSI Lith. 36 fol. 190r-192v) ; Breve autem Pii V, hanc unionem confirmans, datum est Romae die 27 augusti 1571 (apographum ibd. fol. 194r-195r).

tratio multas curas et distractiones adiunetas habet. Nulla tamen est commodior aut tutior ratio prospiciendi collegiis nostris quam villarum possessione, cum praesertim et census sint valde incerti, et tradere aliis villas, ut inde proventus per modum census habeatur, non magnopere tutum sit nec etiam facile. Et alioqui illis curis et distractionibus magna ex parte occurri possit per bonos oeconomos et procuratores, qui, licet rari sint qui fideles esse velint, tamen ex illis aliqui etiam reperiuntur^{32 33}.

[a] Porro villae istae seu bona collegii stabilia triplicia sunt. Prima sunt bona Miednicensia, sic dicta a Miedniki³³, oppido regio, in cuius tractu sunt, infra Vilnam ad meridiem [fol. 318v] quinque miliaria orientem versus collocata, quae bona, cum antea episcopalis mensae essent, cum consensu Capituli et approbatione Regis tradita sunt collegio in perpetuum possidenda, ut in litteris foundationis patet³⁴.

In istis bonis sunt quinque villae, quarum prima vocatur Kamiennialoh³⁵, in qua sunt 20 lanei seu mansi terrae culti, nam (ut initio dictum est) illa mensura agri, quae a masovitis et prussis mansus, a lituanis laneus nominatur, et eadem est utrisque ratio culturae, siquidem distributa terrae portione, quam possident, inter campos, quaelibet 3^a pars quovis tertio anno vacat et quotannis duae tertiae partes coluntur successive³⁶. Quot autem lanei terrae sunt ad unam

³² De rebus oeconomicis illis temporibus in Polonia cf. *Cambr. Mist. Pol.* I 441-450 ; de iisdem in Lituania cf. Z. Ivinskis, *Geschichte des Bauernstandes in Litauen (Historische Studien*, hrsg. von E. Ebering, Heft 236), Berlin 1933 ; J. Jurginis, *Baudžiavos sigal jimas Lietuvoje* [De constitutione servitutis glebae in Lituania], Vilnius 1962.

³³ Lit. : Medninkai vel Medininkai (polonice : Medniki), oppidum in Lituania 35 km circiter a Vilnius distans.

³⁴ Consensum Capituli cathedralis Vilmensis episcopus die 3 octobris 1569 obtinuit; sequenti die litteras foundationis signavit, quibus haec bona collegio perpetuo inscripsit (ARSI Pol. 65 fol. 77v, 102r). Transsumptum authenticum litterarum foundationis collegii exstat in ARSI Lith. 36 fol. 186r-188v.

³⁵ Lit. : Kamenologas (belorussice : Kamennyj Log), oppidum hodie in territorio Reipublicae Sov. Soe. Belorussiae. Quia in hac villa curia istorum bonorum habebatur, interdum ipsa bona non Medicensia sed Kamiennialoh appellata sunt.

³⁶ Ratio culturae agrorum in tres campos distributorum in Lituania ab anno circiter 1560 ubique introducta est, ita ut dehinc unitas agraria esset mansus (lit : valakas ; polonice : wloch = 30-33 iugera [lit. : margas] = circa 21,8 ha), qui in hac 'Informatione' laneus vocatur. Talis quantitas terrae inter tres campos dividebatur : una pars siligine,

villam pertinentes, tot etiam rusticorum familiae in ea villa esse solent. Caeterum habitationes omnes villarum, sicut etiam oppida et civitates omnes lignae sunt et frequenti combustioni obnoxiae.

Ex hac villa colliguntur sequentes proventus : ex singulis laneis solvitur una sexagena in annos singulos. Una vero sexagena facit duos florenos rhanenses (!) et dimidiatum³⁷, et dicitur sexagena, quia continet 60 grossos lituanicos, quorum 24 faciunt unum florenum. Praeterea avenae mensura³⁸ una, siliginis mensura una, quinque grossi pro advectione singularum mensurarum utriusque simul. Demum ex quodam censu una sexagena et grossi 18. Summa proventus ex hac villa in pecunia est 22 sexagenarum et 58 grossorum, quae summa facit florenos 57 cruciferos 25. Praeterea in frumentis siliginis 20 mensurarum, avenae similiter 20. Quantitas vero unius mensurae est tanta, ut ad alendum unum hominem per annum sufficiant mensurae ...^c

In hac villa hebemus nostram curiam seu habitationem, nondum tamen absolutam, cum bono pomario ; sunt etiam duae piscinulae, quae cum reparatae fuerint, utiles erunt collegio. Hic autem episcopus cupit et consulit, ut praedium erigatur, quod facile fieri poterit ex quibusdam laneis incultis et parte aliqua sylvae nostrae destructa. Etsi autem hoc tempore nobis necessarium non sit tale praedium, nec etiam videatur fore valde tutum, cum haec bona sint in via communi, ideoque militibus, qui adversus Moscum mitti solent, facile exposita,

^c *spatium, vacuum in originali.*

altera pars frumentis aestivis seminabatur, dum tertia pars spatio unius anni vacua remansit. Cf. A. Šapoka, *Lietuvos istorija*, Fellbach/Württ. 1950, 245-247 ; LE XXXII 520 [unus mansus = 21, 37 ha] ; LE XXXV 337-339.

³⁷ Florenus rhenanus (germanice : Gulden, Rheingulden), moneta aurea, a saec. XVI argentea, ab Electoribus, Coloniensi, Moguntino, Treverensi et Palatino, pro propriis territoriis communiter instituta ac in terris vicinis large diffusa. 1 florenus = 60 crueiferi = 24 grossi lituanici ; 1 sexagena autem = 60 grossi — 2 floreni = 150 crueiferi Cf. E. Martinori, *La Moneta. Vocabolario generale*, Roma 1915, pag. 82 : *Creutzer* ; pag. 162: *Fiorino del Reno* ; LE VI 310; VII 457-458 ; VIII. 46-47. Qualis fuerit valor harum monetarum in Lituania illis temporibus, ex quantitate census circa a. 1550-1560 statuti colligi potest : « Coloni debent dare pro unoquoque manso [inter alia] 2 vel 1 mensuram avenae aut 5 grossos pro mensura ; 1 currum foeni aut 3 grossos pro foeno ; 1 anserem aut 1 grossum ; 2 gallinas aut 16 denarios [10 denarii = 1 grossus] ; 20 ova aut 4 denarios ». Cf. *Lietuvos TSR istorija*, I, Vilnius 1957, 185.

³⁸ 1 mensura = dolium (praesertim aringis sale condendis usitatum) circa 102 litrorum capax (56-85 kg). Cf. J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963, pag. 169 nota 383 ; LE XVII 489.

negligeudura tamen non erit tale opus, si episcopus ipse illud suo sumptu instituat, quemadmodum se animum habere declaravit. Cum enim ista bona Miednicensia sint de mensa episcopali nobis perpetuo attributa, videtur episcopus constitutum habere, ut ea exornet atque perficiat.

2^a villa vocatur Bieniancze³⁹, in qua sunt 10 lanei terrae cultae, et pro singulis laneis solvitur quotannis una sexagena, una mensura siliginis et una avenae, et praeterea quinque grossi pro advectione singularum mensurarum avenae et siliginis simul, ut de Kamienniloh dictum est. Itaque ex hac villa colliguntur annue in pecunia sexagenae 10 grossi 50, videlicet floreni 27 cruciferi 5 ; in frumentis vero mensurae 10 siliginis et totidem avenae.

3^a villa dicitur Pikdziuny⁴⁰, omnium illa minima, quippe quae duos tantum terrae cultae laneos continet, praeter unum laneum desertum, in quo venator residebat; ex quibus habentur proventus sicut ex supra dictis eodem prorsus modo, servata proportione. Sunt autem in pecunia sexagenae duae grossi 10, videlicet floreni 5 cruciferi 25 ; in frumentis vero duae mensurae siliginis et duae avenae.

Praeterea tenebantur subditi ex his villis laborare unam hebdomadam in autumnno, alteram in vere, quos labores transtulerat R.mus in Werki⁴¹, praedium suum, nunc autem restituti sunt vel restituentur.

Praeterea podwodi, quoties iussi essent, id est, ire cum curribus suis, quocumque mitterentur. Tenentur etiam faenum falcibus praecidere et illum Vilnam vehere. Item ex singulis mansis tenentur quinque currus lignorum devehere Vilnam, qui sunt currus 160. Parvi tamen sunt illi currus, quippe qui ab uno tantum equo trahantur.

4^a villa dicitur ifoskoveczi⁴², in qua sunt mansi terrae cultae quinque, ex quorum singulis solvuntur duae sexagenae, nihil praeterea. Item ex taberna solent solvi 8 sexagenae. Sunt omnes sexagenae 18, videlicet floreni 45.

5^a villa vocatur Komononcze⁴³, sita ad fluvium in Merez, in qua sunt lanei terrae cultae 10, ex quorum singulis habentur duae sexagenae, nihil praeterea. Item ex taberna tres sexagenae. Sunt omnes sexagenae 23, videlicet floreni 57 1/2.

Quamobrem summa ordinarii proventus, qui ex praedictis bonis colligitur quotannis, est haec : in pecunia sexagenae 76 grossi 58, videlicet floreni 192 cruciferi 25 ; in frumentis vero [*fol. 317*] siliginis mensurae 32, avenae 32, quae omnia si ad pecuniam redigantur,

³⁹ Lit. : Benian iai.

⁴⁰ Lit. : Pik i nai.

⁴¹ Lit. : Verkiiai, non longe (circa 5 km) a Vilnius.

⁴² Lit. : Naskau iai.

⁴³ Lit. : Kamanan iai, ad fluvium Merkys.

erunt proventus ad 230 florenos annuos et ultra ex his bonis ; et si fiet praedium, sperandum est fore ultra 400 florenos annuos.

Praeterea singuli praedictarum quinque villarum rustici seu rusticanae familiae tenentur dare collegio unum hominem singulis annis, qui per 4^{or} hebdomadas in collegio laboret suo sumptu ; solentque mitti duo simul, quod est magnum adiumentum pro culinae et aliis collegii laboribus.

In his bonis Miedniki habemus sylvas, ex quibus de lignis collegio prospici potest ad maiorem anni partem. Quidam tamen horum bonorum agri sunt satis distracti et detrimentis expositi, qui si poterunt cum propinquioribus commutari, non erit praetermittendum.

[b] Donavit etiam episcopus collegio in perpetuum lacum quendam, dictum Rinkonthei ⁴⁴, in tractu Trocensi, tribus miliaribus Vilna distantem Kawnam versus, pro piscatione usus quotidiani, et praeterea pagum seu villam ad eundem lacum situm, in qua sunt 4^{or} lanei terrae et totidem familiae rusticanae seu coloni. Lacus vero iste, si bene custodiatur, pisces pro usu collegii fere subministrabit; est enim satis magnus, cum habeat in circuitu plus quam miliare germanicum, ut audio ; neque enim illud videre licuit.

[c] Alia sunt bona collegii, quae Szirwienthi nuncupantur ⁴⁵, ad septentrionem 7 circiter miliaria supra Vilnam sita. In his bonis est oppidum, dictum Szirwienthi, qualia in illis regionibus [solent] reperiri; in quo diebus Iovis mercatus satis frequens rerum ad victum communem pertinentium fieri solet. Nulla est illic villa, sed domus rusticorum, quae erant dispersae, in unum locum rediguntur oppido adiacentem, ut aut villam constituent, aut certe quandam suburbii speciem faciant. Habemus hic curiam non incommodam neque angustam. Praedium nullum est, neque expedit fieri. Est fluviolus piscosus, piscina item parva et molendinum, sed quae perfici debent.

Omnia haec bona continent laneos ^d terrae cultae, praeter sylvas aliquas et loca inculta, quorum ...^e pro curia nostra reservantur, reliqui in rusticos distributi sunt, qui ex illis collegio annuos census pecuniarios et frumentarios pendunt, quamquam non omnes, sunt enim inter illos boiarii sic dicti, quia, cum nobiles non sint, nobilitati tamen quodammodo sunt ca ratione, quod exempti ab oneribus rusti-

^d *quantitas laneorum praetermissa est in originali.*

^e *spatium vacuum in originali.*

⁴⁴ Lit. : Rikantai, lacus et villa ad viam publicam a Vilnius ad Vievis et ultra ad Kaunas ducentem sita. Hic lacus «postea consensu Reverendi Patris nostri Generalis Everardi [Mercuriani] sexcentis florenis venditus est » (ARSI Pol. 75 fol. 298v).

⁴⁵ Lit. : Širvintos, oppidum 52 km a Vilnius distans, od fluviolum Širvinta situm. Cf. LE XXX 16-19.

canis, ad prodeundum in bellum suis sumptibus, cum opus est, tantum tenentur.

Proventus ordinam horum bonorum sunt ad 300 florenos annuos ut minimum, quorum 100 habentur ex quodam vectigali in duobus terminis per medietatem, videlicet in festo Assumptionis B. Virginis et ...^e, 100 ex censibus, reliqui ex frugibus.

Quo iure et titulo haec bona collegium possideat, ex literis acquisitionis et foundationis patet ⁴⁶. Nam episcopus illa emit a moderno palatino Vilnensi 2000 sexagenarum, quae faciunt florenos 5000, cum pacto de retrovendendo, hac tamen conditione, ut venditor non possit ea recuperare ante finitum decennium a die emptionis, et non nisi propria, non aliunde accepta pecunia, ad fraudes evitandas. Et si tunc non recuperet, ad aliud decennium duret contractus, et ita de decennio in decennium. Quae bona si perpetuaverit nobis episcopus ⁴⁷, rem faciet non parvi momenti, et ille quidem procul dubio faciet, si longiorem illi vitam Dominus concesserit.

[d] His bonis sunt contigua duo piaedia Vilnam versus, duorum altarium ⁴⁸, percommoda et valde opima, quae iam pridem episcopus possidet, et omnino constituit omnem movere lapidem, ut, consensu collatorum habito (sunt enim aliquot nobiles, qui in illis ius patronatus habent), collegio uniantur; quod si impetratum fuerit et, quae nunc habet, perpetuabuntur, erit satis superque collegio prospectum de sustentatione pro futura universitate⁴⁹.

^e *spatium, vacuum in originali.*

⁴⁶ Documentum emptionis cum pacto retrovendendi a Nicolao Radvilas Rudasis (Rubeo), palatino Vilnensi, tempore comitiarum generalium in Gardinas die 8 iunii 1568 signatum est. Episcopus Valerianus haec bona suis litteris foundationis (cf. supra notam 34) collegio applicavit. Die autem 18 aprilis 1575, additis 600 sexagenis (= 1500 flor.), ea a palatino Vilnomi plene redemit et 4 maii eiusdem anni collegio donavit. Denique die 19 iunii 1581 bona Širvintos a rege Stephano permutata sunt cum bonis illucusque regiis in Trakeliai sitis, quam permutationem rex in comitiis generalibus Varsaviensibus die 20 februarii 1585 confirmavit. Cf. *Index privilegiorum et contractuum* in ARSI Lith. 36 fol. 244r, 246r-v; et etiam Lith. 36 fol. 227-229.

⁴⁷ Cf. notam precedentem.

⁴⁸ Sunta altaria in ecclesia parochiali in Maišiogala (oppidum situm ad mediam viam publicam inter Vilnius et Širvintos); unum altare B. Virginis Mariae et S. Martini a Martino Val kavi ius Radvilas a. 1517 fundatum, alterum — Sanctissimae Trinitatis a Stanislao Bagdonavicius (Bohdanowicz) a. 1495 fundatum. Cf. ARSI Lith. 36 fol. 242v et 243r.

⁴⁹ Haec duo altaria, quae permissu Summi Pontificis Pauli IV (Litorac apostolicae *Personam tuam nobis* die 1 aprilis 1556 datae, quarum apo-

[c] Postrema bona sunt, quae Divorzisze dicuntur ⁵⁰ ⁵¹, ad meridiem 11 miliaria infra Vilnam sita, adeo amoena, ut videatur terra quaedam promissionis ; adeo culta, ut vix sylva reperiat. Haec bona eodem titulo et iure possidet collegium, quo bona Szirwienthi. Nam post factam fundationem ante adventum nostrum Vilnam, episcopus pecunia deposita iuxta literas fundationis aucta summa usque ad 6500 ⁵¹ [*lege* : 7500], a D.no Marsalko curiae, filio defuncti palatini Vilmensis, emit ista bona cum pacto de retrovendendo ad quinquennium, quo finito, si non redimantur, durat contractus de anno in annum ⁵². In qua re bonus episcopus inclinationem voluntatis suae erga Societatem declaravit, dum 1500 [*lege* : 2500] florenos ad summam 5000 depositorum voluntarie adiunxit ⁵³ et de tam opportunis bonis collegio prospexit, quae si perpetuentur, ut fore speratur, erit res valde utilis ; siquidem continent illa bona 189 mansos terrae seu laneos simul coniunctos, ex quibus ad praedium pertinent 22, licet 12 tantum seminentur, quaternis laneis in singulos campos distributis ; reliquos tenent coloni et hortulani. Sunt enim in iis bonis 11 villae.

[*fol. 317v*] Quod ad praedium attinet, illud est bonum et utile. Habet amplam curiam, armentum mediocre, molendinum, ex quo non modicum emolumentum habebitur, si subditi in eo molere, ut ratio postulare videtur, obligentur. Alluitur praetera fluvio non parvo et piscoso. Ex hoc praedio habentur magna emolumenta siliginis, hordei, avenae, tritici, leguminum, faeni, butyri, casei, carniū etc.

graphum in ARSI Lith. 36 fol. 181r asservatur) Protasevi ius etiam tempore sui episcopatus retinuerat, consensu collatorum obtento, collegio Vilmensi donavit die 6 februarii 1573. Cf. *Index privilegiorum et contractuum* in ARSI Lith. 36 fol. 242v-244r.

⁵⁰ Lit. : Dvarkš iai, bona circa 80 km a Vilnius distantia ; hodie in Republica Sov. Soc. Belorussiae inveniuntur.

⁵¹ Error scribentis, nam omnes alii fontes de summa 7500 flor, loquuntur.

⁵² Iam die 13 octobris 1569 episcopus Valerianus deposuerat in collegio 2000 sexagenarum (= 5000 flor. ; Pol. 65 fol. 78r), postea addidit 1000 sexagenas et tempore comitiorum generalium, Varsaviae, dio 23 maii 1570, pactum cum Nicolao Christophoro Radvilas Našlaitis (Orbulo), filio quondam Nicolai Radvilas Juodasis (Nigri), palatini Vilmensis, de emptione cum facultate retrovendendi horum bonorum iniit (*Index privilegiorum et contractuum* in ARSI Lith. 36 fol. 244v). Denique ipse Nic. Chr. Radvilas bona Dvarkš iai die 5 novembris 1574 collegio Vilmensi in perpetuum tradidit « reliquum quo hanc summam [7500 flor.] praedicta bona excedebant, collegio liberaliter donando » (ibid. fol. 246r).

⁵³ Cf. notam praecedentem.

Porro prima villa vocatur Dworziska ⁵⁴, in qua est praedium, sic dicta a praedicto fluvio Ziska ⁵⁵, a quo alluitur. In hac villa sunt 25 lanei terrae computatis ...^f, quos habent boiarii. Habentur ex ea annui census 11 sexagenae 15 grossi, siliginis 22 mensurae, avenae 22, anseres 22, gallinae 44, ovorum 7 sexagenae et 20, praeter illa, quae ex praedio colliguntur.

2^a villa vocatur Milnicz ⁵⁶ in qua sunt lanei 12. Habentur ex ea annui census sexagenae 7, siliginis mensurae 11 1/2, avenae totidem, anseres totidem, gallinae 23, ovorum sexagenae 3 et 50 ova.

3^a dicitur Jurgievicz ⁵⁷, in qua sunt lanei 24, quorum 10 optimi sunt oppignorati in 100 sexagenas pecuniae apud quendam nobilem et unus desertus est ; alii 13 sunt in nostros rusticos distributi. Annui census huius villae sunt sexagenae 6 grossi 6, siliginis mensurae 12, avenae 12, anseres 12, capones 24, ovoium sexagenae 4^{or}.

4^a dicitur Viczkievicz ^{58 59}, in qua sunt lanei 17. Tres lanei et sunt deserti et boyarius habet ...^g Annui census sunt sexagenae 5 grossi 56, siliginis 11 mensurae cum dimidia et duabus tertiis, avenae totidem, anseres 11 1/2 et 2/3, gallinae 24, ovorum sexagenae 3 et 58.

5^a dicitur Niekrasse , in qua sunt 7 lanei. Annui census sunt sexagenae 2 grossi 5, siliginis mensurae 4^{or}, avenae totidem, anseres 4^{or}, gallinae 8, ova 80. Sunt tres lanei deserti in hac villa.

6^a dicitur Nieczeliovieze ⁶⁰, in qua sunt lanei 7, quorum quinque pertinent ad unum boyaronem. Annui census sunt sexagena 1 grossi 16, siliginis mensurae duae, avenae duae, anseres 2, gallinae 4^{or}, ova 40.

7^a dicitur Suczkievicz⁶¹, in qua sunt lanei 8, quorum 4^{or} et 1/2 sunt deserti. Ex una parte habet fluvium et prata. Census annui sunt sexagena 1 grossi 35, siliginis mensurae 3 cum , avenae totidem, anseres 3 cum 1/2, gallinae 7, ova 80.

8^a dicitur Loczevicze ⁶², in qua sunt lanei 7. Census annui sunt sexagenae 3 grossi 2, siliginis mensurae 7, avenae 7, anseres 7, gallinae 14, ovorum sexagenae 2 et 20.

9^a dicitur Pasevicz ⁶³, in qua sunt lanei 19, quorum aliquot sunt

^f *spatium, vacuum in originali.*

^g *spatium vacuum in originali.*

⁵⁴ Lit. : Dvarkš iai.

⁵⁵ Fluvium revera Žizma vocatur.

⁵⁶ Lit. : Milni as.

⁵⁷ Lit. : Jurevi iai.

⁵⁸ Lit. : Vitkevi iai.

⁵⁹ Lit. : Nekrašiai.

⁶⁰ Lit. : Ne eliavi iai.

⁶¹ Lit. : Sutkevi iai.

⁶² Lit. : La evi iai.

⁶³ Lit. : Pasevi iai.

deserti. Census annui sunt sexagenae 7 grossi 32, siliginis mensurae 16 1/2, avenae totidem, anseres 16 1/2, gallinae 33, ovorum sexagenae 5 et 26 ova.

10^a dicitur Kobilniki ⁶⁴, in qua sunt lanei 24. Annui census sunt sexagenae 11 grossi 11, siliginis mensurae 24, [avenae totidem]^h, anseres 24, gallinae 48, ovorum sexagenae 8.

11^a dicitur Bienvieky ^{64 65 66 67}, in qua sunt lanei 6. Annui census sunt sexagenae 3 grossi 30, siliginis mensurae 6, avenae 6, anseres 6, gallinae 12, ovorum sexagenae 2.

Ex quibus omnibus conficiuntur sequentes summae : pecuniae sexagenae 60 grossi 28, videlicet floreni 151 cruciferi 10 ; siliginis mensurae maiores 121, quae faciunt 4 lastas ⁶⁶, quarum una sufficit abunde pro 10 personis ad panem faciendum ; avenae mensurae maiores 121, quae faciunt similiter 4 lastas, anseres 121, gallinae 241, ova 2394.

Praeter haec omnia, nomine stationis domino in singulos annos dari solent ex 30 mansis una vacca sterilis, erunt quinque vaccae ; ex 10 mansis unus castratus, erunt 16 castrati; ex singulis mansis una gallina et 10 ova, erunt gallinae 168 et ova 1680.

Quibus omnibus si accedant proventus praedii, consurgent redditus annui ordinarii floreni 700, praeter multas commoditates alias, quae ex huiusmodi bonis haberi solent. Itaque proventus collegii omnes praesentes sunt 1200 florenorum annuorum et ultra, qui sufficere possunt pro 40 personis alendis, nisi caritas extraordinaria vel annus nimis importunus fuerit.

[f] Concessit etiam in perpetuum episcopus, quemadmodum in literis foundationis patet, ut collegium pro usu suo quotidiano libere, sine omni solutione tam pecuniaria quam granaria, molere possit in molendinis episcopalibus frumentariis Vilnensi [*fol. 319r*] et bonorum Werki ⁶⁷ omnis generis frumenta, legumina et brasea etc.

[9] In praedictis porro bonis stabilibus seu villis habet Societas plenam jurisdictionem in temporalibus, etiam criminalem, pro more harum omnium regionum, quam tamen per alios a se constitutos exercere potest. Nec alterius rationis bona in his regionibus reperiuntur, quae tuto possideantur, neque facile inveniuntur episcopi aut capitula (nam cum nobiles saecularibus istas rationes inire tutum non est), quae talia bona accipiant, ut inde censum solvant,

^h avenae totidem *deest in originali; sed computatio finalis exigit, ut etiam hic mensurae avenae enuntientur.*

⁶⁴ Lit. : Kabilninkai.

⁶⁵ Lit. : Beneikiai.

⁶⁶ 1 lasta = 2000 kg ; cf. LE XIV 198.

⁶⁷ Vide notam 41.

cum illi satis negotii habeant cum suorum bonorum administratione, nec se velle aliorum procuratores esse respondeant. Itaque vel his oneribus affecta bona retinenda sunt, vel arrendanda, quod vix expedire solet ob multa detrimenta et subditorum oppressiones, quae inde conseuntur (!). Quamdiu episcopus vixerit, Societas hac cura libera manebit, cum bonus pater sese obtulerit ad illud onus pro collegio subeundum, petita ad eam rem a nobis procuratoria facultate, quam illi in ampla forma concessimus, ad omnes actus et processus iuridicos tractandos et expediendos ⁶⁸. Qui etiam, ut voluntatis suae, qua in Societatem nostram propendet, inclinationem declararet, huiusmodi locutionibus frequenter uti consueverat, cum de his occupationibus sermo haberetur : « Ego ero vester procurator, capitaneus, palatinus, si vobis placuerit, et quamdiu ergo superstes fuero, omni vos cura liberabo ».

[10] Haec sunt prima initia et fundamenta, quae bonus episcopus iecit huius collegii, quod procul dubio etiam perficiet, nisi intempestiva morte antevertatur. Qui casus si contingeret, ne eius consilium dissiparet, collegio mature suo testamento bene prospexit, quemadmodum etiam nobis declaravit. Nam die 21 augusti 1570 ipsemet cum in collegium ad nos venisset, legit nobis eam partem sui testamenti, in qua ea omnia complexus est, quae collegio legato relinquit. Ea vero sunt: universa argentea suppellex cum ipsa catena et cruce aurea, quam gestat in collo suspensam pro episcoporum more, quae omnia fere sex millibus florenorum valent; item frumenta omnia collecta et colligenda (deductis iis, quae ad alendam familiam erunt necessaria post ipsius mortem per totum tempus consuetum) ad ipsum pertinentia, quae non parvi momenti sunt. Siquidem anno diviso in 4^{or} trimembres, incipiendo a principio anni, si episcopus moritur in primo trimembri, illis est 4^a pars proventuum totius anni, si in 2° — media ⁶⁸

⁶⁸ De hac re fit mentio in *Historia collegii Vilnensis Societatis Iesu* (AESI Pol. 65 fol. 82v-83r) : « Sub finem mensis [iulii] R. mus Dominus cum P. Provinciali et Viceprovinciali, assumptis P. Stanislao [Warszewicki] et Balthasaro [Hostovino] profectus est ad bona Schervinti, ubi die dominico sub umbraculo cantatum est sacrum et habita concio ab uno ex nostris. Deinde vero ab episcopo in praesentia multorum nobilium virorum, quos ea de causa convocaverat, possessio bonorum eorum collegio tradita, ita tamen, ut protectionem eorum non deposuerit, quin etiam voluit, ut collegium publico instrumento, quod confectum fuit, eum negotiorum suorum gestorem et procuratorem constitueret, adeo plus quam paternam curam et sollicitudinem de rebus collegii optime constituendis optimus episcopus ubique declarabat. Cum ex Schervienti rediissent, ad accipiendam possessionem bonorum Dworzyszczce eosdem Patres cum duobus suis famulis, rebus necessariis ad iter instructos, liberaliter dimisit ».

pars, si in 3° — tres quartae partes, si in 4° — omnes totius anni proventus, si bene memini me informatum fuisse. Item tota pecunia, quae erit residua ex quadam massa pecuniae separata ad expensas mortis et familiae faciendas. Habet enim duas pecuniarum summas separatas, alteram in pia legata, alteram in praedictas expensas distribuendam (nam debita nulla habet aut habere vult), quarum utraque multa millia florenorum continet. Item dimidiata pars mellis crudi, quod in cellario collegii reperietur, siquidem mei suum, cuius magna est quantitas, illic solet reponere. Postremo omnia tapetia et aulea, saltem preciosiora, ad templi et scholarum ornamentum. Porro in eo testamento (quod in collegio nostro repositum habet) testamentarios constituit Societatis nostrae amantissimos et studiosissimos, nec integrum iam erat amplius aut etiam necessarium eam formam immutare.

[11] Fundatio collegii universa quoad praedicta omnia, etiam quae in testamento continentur, libera est, sine ulla obligatione adiuncta, ut liberiores Societas desiderare vix possit, et cum haec sint tantum initia futurorum, si Dominus Deus longiorem vitam episcopo largiri dignabitur. Hinc manifestum evadit, quanta sit illius in Deum et eius Ecclesiam pietas et erga nostram Societatem benevolentia, ut proinde, quantum illi debeat nostra Societas, non facile explicari queat. Certe curandum est studiose et diligenter, ut tam piis huius senis conatibus Societas respondeat, nec se ab eo in ratione dati et accepti (ut ita dicam) superari patiatur. Multo vero minus permittat, ut illud aliquando contingat, de quo nonnunquam nos non minus prudenter quam amanter, cum de fundatione et progressu collegii loqueremur, praemonere solitus est in hanc sententiam : « Antequam Lituania a paganismi tenebris abduceretur et Christianae veritatis lucem amplecteretur, quidam magnus dux ab archiepiscopo quodam in Livonia baptizatus est et in regem inunctus ; sed completo anno et fidem christianam et regiam coronam abiecit⁶⁹. Perseveravitque

⁶⁹ Agitur de magno duce et postea rege Lituaniae, Mindaugas, qui a. 1250 vel 1251 baptizatus et 1253 de mandato Summi Pontificis Innocentii IV in regem unctus atque coronatus fuit. Utrum Mindaugas postea revera in paganismum relapsus fuerit vel solum calumniae inimicorum de eo ita dixerint, sententiae doctorum non sunt concordantes. De tota hac quaestione et de morte violenta primi regis Lituaniae (a. 1263 Mindaugas et duo filii eius occisi sunt) cf. Z. Ivinskis, *Mindaugas und seine Krone, in Zeitschrift für Ostforschung*, 3 (1954) 360-386 ; id., *Pirmasis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo palikimas* [cum summario lingua anglica : Mindaugas the First King of Lithuania and his Legacy], in *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštis*, I, Roma 1965, 53-116 (pp. 110-114 : bibliographia) ; cf. id., in LE XVIII 493-502.

Litvania in errore gentilitico usque ad Jagellonem, qui primus ex magnis Litvaniae ducibus Christianus factus in fide suscepta perseveravit et prosapiam illam, ex qua modernus quoque rex prognatus est, propagavit ⁷⁰, Pari modo ego tot labores et sumptus in hoc collegio inchoando collocavi et in eo perficiendo, vita comite, collocaturus sum, non ut, sicut ille primus, ad horam exultemus, sed, quemadmodum Jagello, opus stabile ac firmum inconfusibilium operariorum frequentia et virtute conficiamus, et multiplicata gente, magnificentur- laetitia, etc. »⁷¹. Quod certe Societas tanto impensius praestare debet, quanto maioris momenti futurum est illud collegium, in ea regione collocatum, ut propter longinquitatem itineris et alias multas causas in India septentrionali esse non iniuria censeatur. Brunspergae 24 octobris 1570.

⁷⁰ Jogaila, magnus dux Litvaniae, a. 1386 baptismum suscepit et rex Poloniae, nomine Yladislaus, coronatus est. Ex stirpe Jagiellonica provenit etiam Sigismundus III Augustus (1544-1572 magnus dux Litvaniae et 1548-1572 rex Poloniae), qui moriens (a. 1572) maximam partem suae bibliothecae collegio Vilenensi reliquit, sed etiam ultimus rex ex ea stirpe fuit. Cf. *Cambr. Hist. Pol.* I 196-231, 348-368 ; LE IX 418-429 ; LE XXXV 329-337.

⁷¹ Cf. *Ls* 9,3.